

Baráth Katalin

„Gegenpressing”

*Az első stadionépítési láz részvénytársaságai: FTC és MTK (1908–1943)**

A 20. század elején a Hungária körút lett a modern magyar sportpályák, röviden szólva a stadionok otthona. Már a protostadion, az 1896. május 14-i felavatásától folyamatosan bővített *Millenáris* is a Hungária vonzaskörében épült.¹ Bár ide eredetileg az ezredév vizionáriusai még középkori lovagtornát terveztek a velocipedfutamok közé futballmeccsek helyett, a lóversenypálya mögött húzódó, nyolcezernél is több nézőt befogadni kész Millenáris az avatását követő évben az első hazai futballmérkőzések² büszke színterévé avanszált, a lóversenypálya hült tetemén pedig ma is grandiózus stadionok ülnek tort. Ennek tudatában a turfot totóra cserélő utókor meglepőnek találhatja a városatyai aggodalmat, miszerint „a lóversenytér küszöbön álló kihelyezése következtében rövidesen meg kell szüntetnünk a Thököly úti ún. Millenáris versenypályát, amelyet most sportegyesületeink zöme használ”.³

A stadion tehát fölfalta a helyszínét veszélyeztető lóversenyt, miközben újabb területeket vett ostrom alá. A Millenáris után másfél évtizeddel a *Ferencvárosi Torna Club* (FTC) pályája költözött a Hungária körút és Üllői út kereszteződésébe (a Millenáristól kb. egyórai, öt kilométernyi járóföldre), egy évre rá pedig a *Magyar Testgyakorlók Köre* (MTK) nyitotta meg sporttelepe kapuit, a Fradipálya és a Millenáris közt szinte félúton: félórai sétára az Üllői úttól, negyven

* A tanulmány az MTA–TKI–SZTE–ELTE Globalizációtörténeti Kutatócsoport támogatásával készült (projektszáma: 0322107). Köszönet illeti Szegedi Pétert a szakirodalom egyes tételeinek biztosításáért.

¹ A Millenárisról: Zeidler 2002.

² „Az első football-match Budapesten” címmel a *Sport-Világ* a Budapesti Torna Club és Vienna Cricket futballcsapatának találkozájáról számolt be még aznap. (1897. október 31. 5.) Ugyanitt, a Millenárison már hónapokkal korábban, május 9-én is közönség előtt csapott össze két BTC-gárda az „association football” szabályai szerint, amit a *Sport-Világ* szintén „hazánkban ez az első football-match”-ként értelmzett. (*Sport-Világ* 1897. május 9. 7.) A helyszín kedvéért föl kell jegyeznünk még egyet „az első magyar futballmeccs” címét maguknak vindikáló események közül: az úgynevezett pékerdei csatát, ahol a MÁV közeli főműhelyének Törekvés dalárdája rugdalta a labdát három lábtörés erejéig. (Szegedi 2014: 23.) A szín, a Pékerdő ugyanis szintén a Hungária környékén (a leendő MTK-pálya mellett) húzódott.

³ Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a Magyar Testgyakorlók Köre kérvényére. *Fővárosi Közlöny* 1911. március 11. 858.

percre a Millenáristól.⁴ Így született meg a századelős stadiontengely, meghatározva mind a pesti külváros képét, mind a korabeli futballrajongók mentális térképének kulcskoordinátáit.

A következőkben e tengely két fő eleme, az FTC- és az MTK-stadion körül bábáskodó pénzügyi vállalkozások, a *Ferencvárosi Versenypálya Részvénytársaság* és a *Magyar Testgyakorlók Köre Sportpálya Részvénytársaság* történetét tekintjük át, elsősorban a megalakulás körülményeit vizsgálva tüzetesen. Tanulmányunk a korabeli sajtón, valamint a Fővárosi Levéltár cégbíróági állagában őrzött részvénykönyveken, céges dokumentumokon alapul,⁵ és reményeink szerint árnyalja majd egyrészt a szóban forgó sportegyesületek vagyonosodásáról alkotott képet, másrészt azt a folyamatot, amely során a sportvetélkedés még az I. világháború előtt markáns pénzügyi színezetet nyert.

STADION A 20. SZÁZAD ELEJÉN

A *Révai Nagy Lexikon*ának 1925-ben megjelent kötete a „stadium” szócikket elsősorban ókori sportlétesítményekre vonatkoztatja: a lejtős nézőtérrel kombinált futókörré. A „modern stadion” definíciójáért a „versenypálya” fejezethez irányít:

„Versenypálya a különböző versenyek rendezésére szolgáló hely. A versenypályák úgy vannak berendezve, hogy azokon a futball-, atlétikai, bicikli- és tornaversenyeket sportszerűen lebonyolíthassák. A versenypályák területe rendszeren ellipszis alakú, melyen a futópálya körönként 400 m hosszú. [...] Az eddig megtartott olimpiászok városaiban vannak a legnagyobb és legszebb versenypályák (stadionok). Kies fekvésű és igen célszerű mintául szolgáló pálya a stockholmi stadion [...] Hazánkban a legnagyobb befogadó-képességű pályák a Ferencvárosi Torna Club (FTC), a Magyar

⁴ Hadas Miklós és Karády Viktor negyedszázados, máig inspiratív futballsociológiai tanulmánya, amely az FTC–MTK-versengést tekinti át és helyezi el az etnikai-felekezeti szembenállás szimbolikus terében (lényegében a kettőtársadalom-elmélet keretét illeszve rá a két klub viszonyára), a Hungária körút és később a Hungária csapatnév választása mögött magyarosodást-asszimilációt sejt az MTK részéről. (Hadas–Karády 1995: 96.) A fölvetés kétségkívül illik a tanulmány alapvetéséhez, ugyanakkor magyarázat nélkül hagyja, hogy ennek fényében a Hungária körúthoz költöző többi egyesület (az FTC vagy később, az MTK szomszédságában a BSzKRt) névválasztásában milyen identitásmeghatározó szerepet töltött be a Hungária szó jelentése, illetve nem vet számot a főváros engedélyező jogkörével. Ugyanígy megfontolandó, hogy az MTK proficsapatát nemcsak identitásokból, hanem sporttelepe addigra (1926) közismert helyszínéről is Hungáriára keresztelhették. Az MTK szempontjából az a gyakorlati érv is a Hungária úti telek mellett szólt, hogy a szurkolók hat különböző villamosjáratral (24, 26, 28, 35, 36, 37) és 12 filléres szakaszjeggyel közelíthették meg. „A pálya tehát nemcsak minden irányból és gyorsan, 8-10 perc alatt, hanem lehetőleg olcsóbban is érhető el.” *Pesti Hírlap* 1912. március 15. 20.

⁵ BFL VII.2.e 1696 (1915) Ferencvárosi Versenypálya Rt. 1910–1943; BFL VII.2.e 3313 (1915) Magyar Testgyakorlók Köre Sportpálya Rt. 1912–1933. A továbbiakban csak a legszükségesebb esetben hivatkozunk külön ezekre az iratanyagokra, a visszakereshetőséget az idézett dokumentumok jellege és dátuma biztosítja e könnyen áttekinthető állagokban.

Testgyakorlók Köre (MTK), legszebb fekvésű, de kisebb a Magyar Atlétikai Club (MAC) versenypályája.”⁶

Nemcsak a fenti szócikkből, hanem a századelős sportlapok (*Herkules*, *Sport-Világ*, *Nemzeti Sport*, *Sport hírlap*) szóhasználatából is kitűnik, hogy a *stadion* szó a 20. század első negyedében kezdett ugyan meggyökerezni a nyelvhasználatban (elsősorban az újkori olimpiák helyszíneire vonatkozóan, feltehetően ókori mintára), és bár a versenypálya gyűjtőfogalmától még nem vált el, már jelzett egyfajta, méreten és reprezentativitáson alapuló minőséget. A jelen dolgozatban részint mi is elsősorban a méretbeli léptékváltás („tömegeket befogadni képes nézőtér”) alapján minősítjük stadionnak az FTC 1911-ben és az MTK 1912-ben fölavatott létesítményeit.⁷ További distinktív elem, hogy a stadionban a futóköron belül futballpálya található, praktikus leleményeként a századforduló atlétikát és labdarúgást egyaránt kedvelő sportembereinek. (Szerencsés körülmény, hogy a stadionkör és az „association football” pályaméretei megengedték e gyümölcsöző párosítást.) Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az egykorú sportdiskurzus mindenekelőtt a tízes évektől napirenden lévő, de csak a Népstadionnal megvalósuló nemzeti (avagy magyar) stadion kontextusában használta a kifejezést.⁸

Ami a stadionépítés üzleti vetületének előzményeit illeti, e tekintetben is a Millenáris-pálya története kínálja a legtöbb tanulságot. A Városliget szomszédságában fekvő telket, mint a legtöbb későbbi sportpályáét, a főváros biztosította, ez esetben a millenáris ünnepsorozat szabadtéri sportversenyeinek helyszínül. A tribünöket és egyéb építményeket az ünnepélyek első számú kivitelezője, a Neuschlosz cég emelte. Az ünnepsorozat végén azonban mind a főváros, mind a környékbeliek részéről a pálya végleges eltakarításának igénye merült föl, a sportegyesületeket (köztük az MTK-t) hangos ellenállásra készítve. Végül sikerült kijárni, hogy a sportolók – a századfordulón még elsősorban az atléták és a kerékpárosok – tovább használhassák a területet,⁹ amely az 1897 júliusában

⁶ „Stadium” szócikk. In: *Révai Nagy Lexikona* 17. kötet, Budapest, 1925. 114. „Versenypálya” szócikk: 19. kötet, 1926. 179–180. Sajátos, hogy az Újpest 1922-ben elkészült, Hajós Alfréd tervezte korszerű pályakomplexumát a lexikon nem említi, szemben a MAC otthonául szolgáló, jóval kisebb és régebbi margitszigeti teppel.

⁷ Kiköthetnénk egy konkrétabb, például 20 ezer fős befogadóképességet is, csakhogy a nézőtér nagyságára vonatkozó magabiztos meghatározásokat hatásosan akadályozza a szünet nélküli átépítés, bővítés, toldozás-foldozás, ami a korszak minden pályáját jellemezte, ráadásul sem az FTC, sem az MTK pályája nem készült el teljesen az avatómecc kezdőrugásáig – azaz nehéz átlátni, melyik pálya mikor hány néző fogadására volt alkalmas pontosan. Annyi bizonyos, hogy 1926-ban már nyolc budapesti pálya teljesítette a 10 ezer fős kritériumot, közülük is kiemelkedik az addigra 40-40 ezresre bővített FTC- és MTK-stadion, valamint a 25 ezres UTE-pálya, amellyel az (akkor vidékinek számító) Újpest azonnal helyet is követelt magának a stadionpiacot uraló klubóriások asztalánál. (Szegeci 2016: 117.)

⁸ A tervezett nemzeti stadionok történetéről: Zeidler 2012.

⁹ Zeidler 2002: 117–121.

nyolc egyesület, köztük az MTK képviselőinek részvételével megalakult Budapesti Torna- és Sportegyletek Versenypálya Szövetségének kezelésébe került.¹⁰

„[A szövetség] a kerékpár- és futópálya, a kerítés, egy fedett tribün és egyéb szükséges beszerzések költségeinek fedezésére 500 darab 20 korona értékű részjegyet bocsát ki. A részjegyek 4%-ot kamatoznak, és 1897. augusztus 1-től számítandó három éven belül törlesztetnek.

Tekintettel arra, hogy a magyar sport fellendülése közös célunk és közös akaratunk, mely célból okvetlenül szükséges, hogy a fővárosi egyletek is egy versenypálya birtokában legyenek, felkérjük t. Címet, hogy mellékelt aláírási ívet ismerősei és sportbarátai körében körözni szíveskedjék, mivel csak a teljes 500 darab részjegy elhelyezése esetén van meg lehetősége annak, hogy a pályát felépíthetjük. Nem hisszük, hogy aki a magyar sport lelkes barátja és őszinte támogatója, a versenypálya felépítési költségeihez 20 koronát ne áldozna.”¹¹

Hogy miért a részjegykibocsátás módját választották a szükséges összeg begyűjtésére, nem indokolták, ahogy később az FTC és az MTK sem. A felhívásból az is kiviláglik, hogy a pálya fenntartását és bővítését nem az üzlet, hanem a sport művelésének célja diktálta. Mivelhogy a sportegyletek szintén utóbbi célt szolgálták, és jövedelmük csak a tagdíjakból és a versenyeknek a költségek után esetleg fennmaradó bevételéből származott, érthető, miért nem finanszírozhattak egy sportpályát pusztán a saját anyagi lehetőségeikre támaszkodva. Ráadásul a részjegyek vásárlása lassan haladt, ezért Iszer Károly, a szövetség (ekkor még) alelnöke a lebontást megelőzendő még ugyanebben az évben bankkölcsönt vett föl a Millenáris munkálataira, amelynek fedezetét a saját vagyona szolgáltatta.¹²

A Millenáris működésének pénzügyi vetületét föltérképezni külön tanulmányt érdemelne. Fenntartóját, a sportegyletek változó számú közösségét, a Versenypálya Szövetséget az egykorú források nem emlegetik részvénytársaságként, maga a szövetség sem így hivatkozott magára, amikor közgyűléseit meghirdette. Az első években még nyilvánosságra hozott számadásai mindazonáltal tanulságos adatokat tartalmaznak a sportpályák vagyonosodásának őstörténetéből. Az 1897-ben alakult szövetség 1898. évi 8246,07 forint összbevétele (koronára átszámítva jó másfélszerese a részjegyekkel összegyűjteni kívánt 10 ezernek) a következő tételeket tartalmazta: részjegyekért 1840 frt, egyletek évi hozzájárulása 900 frt, trainingjegyekért 605,90 frt, fülkebérletért [feltehetően öltözőkről van szó – B. K.] 326,60 frt, buffetbérletért 80 frt, látogatójegyekért 484,75 frt, [saját szervezésű] versenyek jövedelme 1509,99 frt, egyletek versenyeiből részesedés 2035,59 frt, [bérlet]igazolványokért 146,41 frt, hirdetésért 300 frt, kamat 16,83 frt. A krajcárra ugyanennyi végösszegű kiadási oldal legjelentősebb tételeit az építkezések tették ki, de a kiadásokból az is kiderül, hogy pályafelügyelőt és írnokot is fizet-

¹⁰ *Sport-Világ* 1897. augusztus 1. 6.

¹¹ *Sport-Világ* 1897. augusztus 24. 6.

¹² Zeidler 2002: 121.

tek.¹³ Látható tehát, hogy a legtöbb pénz a pálya használatának átengedéséből származott. A tarifák a következő módon alakultak: „Szövetségi egyletek vasár- és ünnepnapokon a bruttó bevételek után 20%-ot, nem szövetségi egyletek 40%-ot, de legalább 100, illetve 200 koronát fizetnek.”¹⁴

A pályaszövetség tagegyletei tehát részjegyet, éves hozzájárulást és még pályabért is fizettek. Mégis érdemes volt a szövetséghez csatlakozni, mivel tagjai – akik részjegyeik arányában rendelkeztek szavazati joggal – döntöttek a Millenáris versenynaptáráról. A Ferencvárosi Torna Club, amely a szövetség alakulása után két évvel jött létre, már 1903-ban fellebbezett a versenynapok elosztása miatt, ám nagy többséggel leszavazták. A Fradi előző évben ötször fizetett a pályahasználatért, összesen 319,76 koronát, amellyel a Millenáris ötödik legtöbbet fizető ügyfele volt, eggyel a 335,60 koronával álló MTK mögött, de messze elmaradva az első helyezett Budapesti Torna Club (BTC) 6463,60 koronája mögött. (A BTC 29-szer használta a pályát, ez alapján kijelenthető, hogy a Millenáris első-sorban az ő otthona volt.)¹⁵ A későn érkező Ferencváros a pályaszövetségben mindössze egy szavazattal rendelkezett, miközben a BTC és a Nemzeti Kerékpár Egylet 24-24-gyel, az MTK pedig (ötödikként e sorban) 18-cal.¹⁶ Vagyis a FTC már ekkor okkal érezhette előnytelennek a Millenáris használatát. (Hogy pontosan mennyire, ahhoz tudnunk kellene, bérleti díjastul mekkora bevétel-többletet jelentettek a tágas Millenárison rendezett sportesemények a kies, ugyancsak a főváros által átengedett Soroksári úti saját pályán rendezettekhez képest.)

No és milyenek voltak a Millenáris fölött rendelkező pályaszövetség szavazati viszonyai 1909-ben, amikor az immár négyszeres magyar futballbajnok Ferencváros pályatelket szerzett az Üllői úton? Még mindig a BTC és a Nemzeti Kerékpár Egylet birtokolta a legtöbb, 24-24 szavazatot, az MTK viszont már a 3. helyen állt a maga 18-ával. A Ferencváros még mindig csupán egyetlen szavazatánál 11 egylet rendelkezett többel. A sportvilág mindeközben sokat változott, ahogy azt a pályaszövetség 10. évi közgyűlésén (1907) Iszer Károly elnök is kifejtette. A kezdetekkor jelentős kerékpársport elsorvadt, „de különösen a testedző-játékok, nevezetesen a football-játék iránti nagyfokú érdeklődés egyszer s mindenkorra biztosították a pályaszövetség létezését és működését”. Vagyis a Millenáris

¹³ *Sport-Világ* 1899. február 12. 4. (Beszámoló a Versenypálya Szövetség két nappal korábbi első közgyűléséről.)

¹⁴ *Sport-Világ* 1901. július 21. 241.

¹⁵ *Herkules* 1903. március 15. 47–48. A kimutatás nem tünteti föl, hogy a közös versenyekért (mint például egy futballmeccs) milyen arányban fizettek a felek, ezért a 20%-os pályabér és a befizetés alapján még nem számolható ki a versenyekből húzott jövedelem. Utóbbiról pontosabb képet ad az a rangsor, amely a bajnoki meccsek tiszta bevétele után az MLSZ-nek befizetett 10% alapján készült, 1908-as adatok alapján: 1. MAC (259 korona MLSZ-adó), 2. MTK (248 K), 3. FTC (243 K), 4. BTC (194 K), 5. BAK (42 K). A nemzetközi és a barátságos meccsek adóját számolva viszont az FTC volt a listavezető, így alakult ki az összesített rangsor: 1. FTC (720 K), 2. MTK (562 K), 3. BTC (500 K), 4. MAC (449 K). Az MLSZ összes meccsek után járó adóbevétele 1908-ban 2392 korona volt, amelynek legnagyobb tétele a bajnokikból származó, összesen 1009 K. *Nemzeti Sport* 1909. március 20. 27.

¹⁶ *Sport-Világ* 1903. március 1. 76.

erősen függött a futballbevételektől, a futballt pedig az FTC uralta. Nem mellékesen a Fradi ugyanezen a közgyűlésen benyújtott egy javaslatot a pályalefoglalás szabályozására, de visszavonta, amikor a szövetség választmánya ugyanebben a kérdésben benyújtotta saját javaslatát, melyet a közgyűlés elfogadott.¹⁷

„Mintegy negyedmillió koronát investáltak a Millenárisba 14 év alatt a szövetség kötelékébe tartozó szegény sporttestületek. Megvonták önmaguktól. Kivették a szájukból. Jövedelmüket odaáldozták a köznek, csakhogy legyen Magyarországnak egy jó sporttelepe, pályája és ezzel együtt – sportja is”, haborgott a *Sport-Világ* névtelen szerzője ugyancsak 1909-ben, amikor Bárczy István, Budapest polgármestere elégtelennek minősítette a Millenáris szolgáltatásainak színvonalát. A szerző egyszersmind fölszólította a fővárost, hogy ha jobb versenypályát óhajt, adjon pénzt modernizációra vagy építsen maga.¹⁸

A biztatást nem a főváros közönsége, hanem a Versenypálya Szövetség megalkulása után két évvel, 1899-ben alapított Ferencváros váltotta tettekre. Talán nem tévedünk nagyot, ha arra következtetünk, hogy a hazai sportkultúra 20. század első évtizedének végére bekövetkezett szerkezeti változásaiból (a labdarúgás dominanciája és – ezzel összefüggésben – tömegkulturális jelentőségének növekedése) az FTC, a legsikeresebb futballcsapatként, lehetőségeinek és érdemeinek megfelelő előnyökre kívánt szert tenni. Ezért fordított hátat a Millenárisnak, és kísérelt meg tőkét kovácsolni népszerűségéből egy saját pályával. Összegezve e folyamatokat, kijelenthetjük: a futball fokozódó közkedveltsége rendelt lépték-váltó módon anyagi dimenziót a nemes (és ellentételezés nélküli) versengésként fölfogott sporthoz, más szóval: üzletiesítette. A fejleményt a Millenárist fönntartó Versenypálya Szövetség születésének 10. évfordulójáról megemlékező újságíró is érzékelté, egyben el is ítélte:

„Az üzleti vállalkozás természete éppen csak az utóbbi években domborodik ki e szövetségnél, mert hiszen ezelőtt tíz évvel vajmi kevesen voltak, akik Iszer Károly eszméjét keresztülvihetőnek tartották. Ma azonban, mikor a részjegyes egyesületek a befektetett tőke arányában osztozkodnak a megérdemelt jutalmon kívül a reájuk háramló kisdud nyereségen, ma már másoknak is, – a szövetségen kívül állóknak is, – kellene ez a minden tekintetben jól felszerelt, kitűnő talajú sporttelep. Innen van aztán az

¹⁷ *Sport-Világ* 1907. március 10. 80–81.

¹⁸ *Sport-Világ* 1909. június 12. 257–258. Miután a Millenáris állapotát több lapban is kifogásolták, Bárczy kilátogatott egy meccsre. A tapasztaltak alapján nyilvános közleményben adott három hónap ultimátumot a Versenypálya Szövetségnek a problémák megoldására. A sportpályákról elvárt kiszolgálási nívóról és a megnövekedett közönséggel járó gondokról sokat elárul, hogy a polgármester nagyobb figyelmet követelt többek között „az illemhelyek jókarbahelyezése és szaporítása, az érkező és távozó közönség útjában álló forgalmi akadályok eltávolítása, a kiszolgáló személyzet megfelelőbb kioktatása és egyenlő ruházása iránt”. (*Nemzeti Sport* 1909. június 12. 44.) Bárczy polgármester nem csak a Millenárisra fordított gondot, megjelent például az FTC és az MTK pályaaavatóján is. Mindez nemcsak sportszeretetével, de „gazdai” szerepével is magyarázható: lévén a pályaeépítésre átengedett telkek fővárosi birtokban, a pályafenn-tartóknak a fővárossal kellett szerződniek, neki kellett elszámolniuk.

irigykedés, agyarkodás s mindaz, ami a Pályaszövetség működését mindenben megakasztani iparkodik.”¹⁹

Az üzletszerűsödésnek ez a folyamata nemcsak a sportélet alakulására, hanem az FTC és az MTK – feszültségektől egyébként sem mentes – kapcsolatára is jelentős hatást gyakorolt.

„ÁLLANDÓ MÉRKŐZÉSSEN EGYMÁS ELLEN”: AZ FTC ÉS AZ MTK A STADIONALAPÍTÁSOK ELŐESTÉJÉN

A Ferencvárosi Torna Clubnak és a Magyar Testgyakorlók Körének a honi labdarúgás-történet elbeszéléseit alapvetően befolyásoló szembenállását számos alkalommal megénekelték a szakújságírók és szaktörténészek. Ezért csak néhány mozzanatot említünk, amelyek a stadionépítés előtti években a két klub viszonyát meghatározták.

A tinédzser mellúszófenomén, Toldi Ödön 1908 elején még a Ferencváros, ez év nyarán viszont már az MTK színeiben döntögette a rekordokat.²⁰ Az FTC nem vette jó néven a klubváltást: az áruló ifjút előre kizárták az általuk rendezett 1908. szeptemberi úszóversenyből, alelnökük, Mednyánszky Kánitz Henrik pedig a Magyar Olimpiai Bizottság előtt vonta kétségbe korábban a fiú amatőr versenyző voltát.²¹ A kizárára válaszul az MTK, amelynek Toldi máris szállított egy olimpiai negyedik helyezést, bojkottálta a viadalt.²² Az összetűzés hullámai hetek alatt az atlétika színterét is elérték, egy újabb FTC szervezte versenyt, és a helyzet odáig fajult, hogy az MTK, amelynek „a Franzstadt skalpa kellett volna”,²³ 1908-ban hosszú évekre kilépett a Magyar Atlétikai Szövetségből, holott a klub vezetője, Brüll Alfréd alelnöki tisztséget viselt benne, versenyzőit pedig e szakítás miatt számos hátrány érte.

Nem az ifjú Toldi volt az első, aki egyesületét az MTK-ért hagyta el. Négy évvel korábban egy másik úszó, a Magyar Úszó Egylet tagja, Halmay Zoltán is az MTK-ba lépést követően szerzett két aranyat a St. Louis-i olimpián – miután Brüll Alfréd teljesítette kérését, hogy fedezze egylet- és úszótársa, Kiss Géza 2000 koronára rúgó kiutazási költségeit, amit a Magyar Olimpiai Bizottság nem vállalt. (Kiss ezüstéremmel és később pályarészenyjegyzéssel hálálta meg a támogatást, valamint ő is belépett az MTK-ba.)²⁴ A vagyonos Brüll versenyzőszervező tevékenységére érzékenyen reagáltak a konkurensok, akik éveken át igyekeztek

¹⁹ *Sport-Világ* 1907. március 10. 80–81.

²⁰ Toldiról: Mélyi 2011.

²¹ A vádat nem sikerült bizonyítania. *Nemzeti Sport* 1908. július 4. 8.

²² Az úszóversenyről és a bojkottról: *Nemzeti Sport* 1908. szeptember 19. 20.

²³ *Nemzeti Sport* 1908. november 9. (hétfői kiadás) 2.

²⁴ <http://olimpia.hu/champdata/details/id/22491/> – utolsó letöltés: 2020. október 1. A Toldi- és a Halmay-ügyről is: Klubhűség vízben, salakon. *Képes Sport* 1988. november 11. 26–27. (Szerző nélkül.)

bizonyoságot szerezni a Brüll-mecenatúra sportszerűtlenségéről. Az atlétikai szövetség elhagyását az MTK részben e társalgatok gyűlölködésével indokolta, amit a névtelen sportújságíró így kommentált:

„Az se igaz, hogy az egyletek gyűlölik az MTK-t. Sőt ellenkezőleg, éppen elnöksége: Brüll Alfréd, Rosenberg Emil, Röser Alfréd révén, akiket mindenki tisztel és nagyra becsül, sokkal nagyobb rokonszenvben részesült, mint azt sportpolitikája révén megérdemelte. Ellenben igaz az, hogy a magyar sportélet egy részében sajnálatos módon elharapódzott egészségtelen állapot az MTK működéséhez fűződik. E működés intenzív felvétele óta álmognak a juniorfutók aranyórákról, a footballisták ékszerekről, mindennemű sportemberek fejedelmi fényű utazásokról és sok más hasonlókról az amatőrség nagyobb dicsőségére. Köteteket lehetne írni erről, és csak ez teszi érthetővé ama klubok elkeseredését, akik még mindig azon a naiv állásponton vannak, hogy az amatőr klubokat a tagok tartják fenn, nem pedig a klub a tagjait.”²⁵

A két egylethatalom hol csituló, hol élesedő villongása a Magyar Labdarúgók Szövetségét (MLSZ) sem kímélte, pártválasztásra kényszerítve a többi kisebb-nagyobb egyletet. Egy kortárs az 1910-es tisztújítás kapcsán történelmi párhuzammal érzékeltette a szövetségben zajló purparlét:

„A két párt magja a két ősrivális egylet: a FTC és a MTK volt. Mindkettő a legerősebbnek, a leghatalmasabbnak tudja magát, és ennél fogva évek óta tusakodnak egymással a vezető polcért. A Guelfek és Ghibellinek eme érdekes párharcában a szövetségeseik jönnek-mennek, hűtlenül elpártolnak meg visszazegződnek, de a két nagy erő állandó mérkőzésben van egymás ellen.”²⁶

A fenti ellentéteket a futballpálya történései is súlyosbították. A magyar bajnokság első éve, 1901 és az 1909/10 közötti kilenc idényből²⁷ az FTC ötöt nyert meg, de az összes többi évben is dobogón zárt, vagyis az első számú csapat volt a hazai futballszíntéren. Az MTK pedig az első számú kihívó, mivel ezalatt hat második-harmadik helyet szerzett, két ízben pedig nyert – mindkét-szer közvetlenül az FTC-t előzve meg. A következő, 1910 és 1913 közötti, azaz a „stadionépítő” évek bajnoki címeit sorozatban nyerte az FTC, mindannyiszor az ezüstérmes MTK-val a sarkában. Mígnem 1914-ben – amikor már mindkét

²⁵ *Nemzeti Sport* 1908. november 9. 2. (Röser Alfréd, a Röser János magániskola igazgatóhelyettese rendszerint Röser A. Edvin néven szerepel a korabeli kiadványokban.) Nehéz utólag megállapítani, hogy az átigazolások anyagi motiválását illető panaszoknak mennyi alapjuk volt, az viszont bizonyos, hogy – a futballban legalábbis – már 1902-től szabályokkal kellett korlátozni a klubok közötti vándorlást. Figyelembe véve a megállapítást, miszerint ha „egy ország amatőr labdarúgásában hirtelen megnő az átigazolások száma, biztosak lehetünk abban, hogy a játékosok azért váltanak klubot, mert új klubjuk ezéért anyagi áldozatot hoz” (Szegedi 2003: 166), a főnti fejlemények aligha írhatók kizárólag az MTK számlájára.

²⁶ *Nemzeti Sport* 1910. március 5. 1.

²⁷ Eleinte naptári évek szerint zajlott egy idény, nem őszi-tavaszi beosztásban, mint ma.

stadion állt – Brüll klubelnök és a Testgyakorlók fáradozásai gyümölcsöt hoztak: az MTK megelőzte az FTC-t,²⁸ és a bajnoki serleget majd csak abban az évben adta ki újra a kezéből, amikor Magyarországon is beköszöntött a legálisan fizetett labdarúgás korszaka (1926).

Hogy addig mely klub milyen illegális módszerrel igyekezett magához édesgetni a tehetséges sportolókat, arról kevés konkrét bizonyítékot sorakoztattak föl a vádakkal nem fukarkodó kortársak.²⁹ A pénzügyi dimenzió bizonyos mértékig azóta része volt a magyar futballsportnak, hogy a szervezők állítása szerinti első hazai klubközi futballmeccsen, a Budapesti Torna Club és a bécsi Cricketers 1897-es történelmi találkozásán a frissen alakult Versenypálya Szövetség belépőjegyeket szedett (miközben részjegyeket árult), a győzelmeket nemesfém serleggel vagy más ötvösmunkával díjazták, és hogy az egyletek díjat fizettettek a tagsággal.³⁰ A testedzés a polgári korban nemcsak fizikai vagy ügyességi erőpróbaként született újjá, hanem látványosságként is, amelyben éppen úgy az anyagi gyarapodás lehetőségei rejlettek, mint bármely szórakoztatóipari ágazatban. (Nem véletlenül vetett ki rá a főváros *vigalmi* adót.)³¹ E lehetőségek kiaknázására Magyar-

²⁸ Szegedi 2016: 93.

²⁹ Az amatőrkorszak profivádjairól és -pereiről lásd Szegedi 2016: 185–201.

³⁰ Az 1897-es mérkőzés horribilis díjszabása: „A pályaszövetség is kedve a rendező egyletnek. Csak kétféle hely leend a nézők számára: 20 koronás álló – köröskörül a pályán – 10 koronáért igazolvánnyal középiskolai tanulóknak, míg a tribünre 50 korona [egy korona olvasható, de a címlapon is feltüntetett árszabás alapján ez elírás] (igazolvánnyal 30 korona) a belépti díj.” (*Sport-Világ* 1897. október 24. 6.) Az V. kerületi Markó utcában székelő Budapesti Torna Club tagdíjai: alapító tagok: 200 korona, működő tagok: 28 korona/év, pártoló: 10 korona/év. (*Sport-Világ* uo. 2.) A Ferencvárosi Torna Club tarifája: alapító 100, működő 12, pártoló 8. (*Sport-Világ* 1901. január 15. 11.) Magyar Testgyakorlók Köre: beíratási díj 2 frt, jelvény 1 frt, havi tagsági díj 1 frt. Egyetemi és műegyetemi hallgatók nem fizetnek beíratási díjat, alapító 100 frt, pártoló 6 frt (*Sport-Világ* 1895. szeptember 22. 8., a koronaérték a forint kétszerese). Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a versenyeken versenyszámonként elkértek néhány nevezési díjat, akkor a szabadidő hiányán túl még egy okkal magyarázható, hogy a modern magyar sport hajnalán miért nem özönlöttek el az egyleteket a kisegyszintenciák, köztük az ipari munkások, akiknek Angliában fontos szerep jutott a futball elterjedésében. Mint látni fogjuk, a jegyárak a stadionkorszak idejére sokat csökkentek, jelezve a sportélmény hozzáférhetővé válását, a futball exkluzív jellegének megszűnését.

³¹ A községi vigalmi adó tervezetéről folytatott 1916-os diskurzus tanulságos képet nyújt a tömegkultúráról alkotott korabeli nézetekről. A fővárosi közgyűlés vitáiban a futball is előkerült, ráadásul, bár az MTK részvénytársaságának egyik alapítója, Schreyer Jakab is megszólalt, a frontvonal leginkább (a jegyárakról saját bevallása szerint kevés információval rendelkező) másik MTK-alapító, Vázsonyi Vilmos és a futball anyagi érdekeit állhatatosan védelmező FTC-elnök, Springer Ferenc között húzódozott. Springer érvelésében az FTC-pálya költségeiről is szó esik (ne feledjük, a kontextus az adócsökkentés): „Dr. Springer Ferenc: Röviden előadja, hogy az Üllői úti sporttelep egyesülete a székesfővárostól a területet tíz évre kapta bérbé. Ebbe a pályába befektetett az egyesület közel 400.000 koronát; a szerződés értelmében, miután tíz évig tart a szerződés, ezt a 400.000 koronát tíz év alatt le kell törlesztenie, a részvénytársaság szerződése is eképp szól. Nemcsak a sport fejlesztésére szükséges összeg foglaltatik tehát ezekben a belépti díjakban, hanem az az amortizáció is, amely tíz év alatt törlesztendő. Dr. Vázsonyi Vilmos: Nem fognak elmaradni azért, mert 2 korona helyett 2 korona 20 fillért kell fizetni.” (*Fővárosi Közlöny* 1916. december 5. 2291.) Az embersportversenyeket 10%-kal sújtó vigalmi adó (az egy koronánál olcsóbb jegyek mentességével) végül 1918. február 15-én lépett életbe. (Ignác é.n.) A húszas években ezt az adót követte

országban (mindenekelőtt Budapesten) a labdarúgás növekvő népszerűsége adott alkalmat, és a stadionok építói ezekkel a lehetőségekkel éltek, miközben pénzre váltották a hivatalosan még 1926-ig fizetetlen futballjátékosok fáradozásait.

TERÜLETFOGLALÁS

„A »Ferencvárosi Torna-Club« folyó hó [április] 15-én este 8 órakor tartotta alakuló gyűlését. [...] Vajda Károly dohánygyári igazgató mint korelnök rövid szavakkal ecsetelte, hogy a Ferencváros már rég szükségét érzi egy oly egyesületnek, mely a nemesebb sportokat kultiválja. [...] A nagy alakuló közgyűlést valószínűleg május első hetében tartják meg az alakítók a ferencvárosi polgári kör dísztermében.”

„A szervező bizottságnak máris sikerült az elnöki állásokra a Ferencváros vezérfiait megnyerni. Mégpedig dr. Springer Ferenc ügyvéd, fővárosi bizottsági tag urat, valamint Kurfürst Miksa nyomdaigazgató, fővárosi bizottsági tag urat társelnököknek. [...] Az új egyesület tagjai máris nagyban űzik a football-játékot Malaky János atletikai művezető vezetése alatt vasárnaponként a budai Hadik-Barkóczy kaszárnya mellett lévő fővárosi teleken.”³²

Már a Fradi 1899-es alakulásának egykorú beszámolóiban is megtalálhatjuk mindazt, ami az egyesületre később, a stadionépítés időszakában jellemző: elsődleges és közvetlen kötődés 1. Ferencvároshoz és a Ferencvárosi Polgári Körhöz; 2. a fővárosi közgyűlésben vagy épp az országgyűlésben aktív ferencvárosi patronusokhoz (a májusi gyűlésen Tolnay Lajos „császári és királyi kamarás, országos képviselő urat” is hozzáadták a tisztikarhoz díszelnöki minőségben); és 3. a labdarúgáshoz. Törvényszerű tehát, hogy pályát is a kerületben találtak, a Soroksári úti vasúti töltés és elemi iskola szomszédságában,³³ röviddel a klubalapítás után elnyerve hozzá a főváros engedélyét.³⁴ Utóbbi nem meglepő fordulat, ha tekin-

a forgalmi és a testnevelési adó terhe is, ráadásul a profi sportolók versenyei után 1925-től 25%-os vigalmi adót kellett fizetni, anyagilag ezért sem volt kockázatmentes a honi futballban a profizmus 1926-os bevezetése (Szegedi 2007).

³² *Sport-Világ* 1899. április 23. 8; április 30. 10. A „művezető” terminus ma szokatlanul hathat sportnyelvi környezetben. Meghatározása lényegében az edző fogalmát takarja: „Minden egyesület művezetőjétől elsősorban azt kívánjuk meg, hogy az egyesület által gyakorlott testedzési módot gyakorlatilag a lehető legjobban tudja. A tornavezető tudjon tornázni, a vívást tanító vívni, a csónakegylet művezetője evezni stb. És e mellett aztán, ami ezzel nem mindig jár együtt, mindezeket tudja jól be is tanítani.” *Herkules* 1884. július 15. 2.

³³ Gombócz 2003: 14.

³⁴ *Fővárosi Közlöny* 1899. július 4. 3. A kérvény betérjesztője, egy bizonyos dr. Bárczy jegyző alighanem azonos a későbbi polgármesterrel, aki (mint olvashattuk) személyesen ellenőrizte a Millenáris-pálya állapotát, és cilinderben, sétapálcával a kezében végzett pályavató kezdőrúgást, lásd Balogh Rudolf felvételeit az MTK „pályafelavató ünnepélyéről” a *Vasárnapi Újságban*. (1912. március 24. 269.)

tetbe vesszük, hogy Springer elnök tevékeny tagja volt a fővárosi közgyűlésnek – nem egyedül a kerületből és a ferencvárosi polgári körökből.

Az FTC először 1908-ban kért a fővárostól 2387 négyszögöles Soroksári úti gyakorlótere helyett „nagy, modern és a mai igényeknek mindenben megfelelő gyakorló és versenypálya berendezhetése végett a IX. kerület, Üllői út és Hungária körút sarkán fekvő” telekből 6441 négyszögöl területet tízévi használatra. Ám kiderült, a szomszédos laktanya bővítési munkálatai érinthetik az igényelt területet, így az FTC-nek egyelőre maradnia kellett a gyárak szorongatta kültelki mezőn.³⁵

Egy évvel az első kísérlet után a klub újra próbálkozott az Üllői–Hungária sarok megszerzésével. A kérés meghallgatásra talált: 10 évre megkapták a területet.³⁶ A körülkerítendő sporttelep az egyesületé is volt, meg nem is: a szerződés-tervezet szerint a pályán lehetőséget kellett biztosítani sportrendezvények tartására más egyletek, valamint „a tanács által meghatározandó időben a fővárosi tanulóifjúság részére”. (A főváros igényeiről rendszerint megfeledeztek a sportcélokra való „ingyen telekosztogatást” fölhánytorgató hírlapírók.)

Témánk, a stadionépítő részvénytársaságok szempontjából a 11 pontos egyezség 5. pontja az egyik legfontosabb, mert elképzelhető, hogy az FTC (majd az MTK) a tőkeszükséglet kielégítése mellett e feltételnek eleget téve szervezte ki a pályaépítés pénzügyeit egy külön részvénytársaságba:

„Köteles a Ferencvárosi Torna Club a versenypálya minden bevételét és kiadását mindaddig, míg a befektetések teljesen törlesztve nincsenek, az egyesület egyéb vagyonától különválasztva kezelni [...], és úgy az általános egyesületi vagyonmérleget, mint a versenypálya külön számadását minden számadási év végén a székesfőváros tanácsának bemutatni.”³⁷

A különválasztással nemcsak átláthatóbbá váltak a pénzügyek, de a klubnak csak részvénytulajdonosi mivoltában és részvényei erejéig kellett viselnie a stadionprojekt esetleges bukásának következményeit.³⁸ A részvénytársasági forma a tőkeszerzésre és a hitelfelvételre is lehetőséget biztosított, sőt közvetett (és inkább csak elméleti) módot a részvényjegyző sportolók kifizetésére is, akiket

³⁵ *Fővárosi Közlöny* 1908. június 30. 1141–1142.

³⁶ A Ferencvárosnak átengedett 7215,8 négyszögöl terület értéke elméletileg kiszámítható a szomszéd laktanyának ugyancsak a Hungária–Üllői sarkon biztosított 16 896,1 négyszögöl adataiból: évi bér 40 550,64 korona, ami az 1 013 766 korona telekérték 4%-a. (Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei 1909. július 7. 449.) A pálya területéért ebből kiindulva kb. 17 300 korona bérleti díjat, megvétel esetén 433 000 koronát kérhetett volna a főváros (árverseny nélkül).

³⁷ Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei 1909. július 7. 1325. 449–451.

³⁸ A kereskedelmi törvény vonatkozó cikkelye (1875. XXXVII. 147. §) alapján. A részvénytársasági formát ezenfelül a Millenáris kezelő Versenypálya Szövetség kizárólag egyesületeknek árult részjegyei is ihlethették, de utóbbi szervezet pontos gazdasági működésmódjáról, úgy véljük, még nem tudunk eleget.

a magyar sport amatőr jellege miatt a klub anyagilag közvetlenül nem ösztönözhető.³⁹

A Magyar Testgyakorlók Köre két évvel később, az FTC pályaavatója után kapta meg a maga valamivel nagyobb, 8657,7 négyszögöles telkét a X. kerületi Temető-dűlőben. A kivitelezést és az engedélyeztetést illető, a Ferencvárosénál jóval részletesebb szerződés tervezete 20 évre szólt és 25 pontból állt. Az alapvető feltételek megegyeztek, a különbségek mögött mégis fölsejlik némi többlettapasztalat, amit a sportpályákkal (jelesül a Fradiéval) kapcsolatban a városatyák közben szereztek. Ezúttal például igényt tartottak két elsőrendű ingenypáholyra; megszabták, hogy a sporttelepnek 1913. április 30-ig el kell készülnie, és hogy biztosítást kell kötni rá klubköltésen; ital hatósági engedély nélkül nem mérhető ki az intézményben; az építményekről leltárt kell vezetni és évente bemutatni stb. Ezenfelül világosan tisztázták a tulajdonviszonyokat:

„15. [M]indaz, ami a sporttelepen létesült, és magának a sporttelepnek és a sporttelepen emelt épületeknek a tartozéka, létesítésük alkalmával azonnal teljesen ingyen és minden megtérítési kötelezettség nélkül a székesfőváros tulajdonává válnak, s a Magyar Testgyakorlók Körét a szerződés tartama alatt ezeknek csupán a használata illeti meg.”⁴⁰

Az FTC-nek ezzel szemben a szerződés 10 éven túli megszűnése esetén le kellett volna mindent bontania, a kerítést kivéve. Az épületek sorsának rendezése, illetve az, hogy a főváros a klubbal és nem a részvénytársasággal kötött, majd hosszabbított 10 évente szerződést, 30 évvel később jelentősen hátráltatta a pályaépítő részvénytársaság felszámolását.

Nemcsak a szerződések és tervezeteik különböztek, hanem a két klub előterjesztése is. Identitásukra és imázsukra nézve tanulságos, hogy mivel indokolták területigényüket, és mit ígértek cserébe. Az FTC előadta, hogy Soroksári úti pályája túl kicsi, ráadásul a környező ipartelepek miatt egészségtelen a levegője; a test- és lélek-nemesítő sport területén még nagy utat kell megtenni a „nyugoti nemzetek” nivójáig; Ferencvárosban nincs megfelelően felszerelt pálya. (Ismét a kerületi fókusz!) Jelentős érv volt a klubidentitást meghatározó futballcsapat nimbusza:

³⁹ Az FTC első részvényjegyzői között felbukkan például a labdarúgó dr. Borbás Gáspár neve, nem kizárható azonban, hogy rokonról van szó. Kárpáti Béla, az MLSZ hivatalban lévő, Ferenc körút 41. címét megadó elnöke is vásárolt egy db részvényt, amivel ezek szerint nem vonta magára az összeférhetetlenség vádját. Az MTK sportoló részvényesei között az olimpiai érmes Kiss Géza és Weisz Richárd mellett a majdani asztalitenisz-világbajnok Jakobe (Jacobi) Rolandot is megtaláljuk. Bár nem sportoló volt, érdekességként megemlíjtük a „színész” foglalkozását, egy db MTK-részvényt vásárló Huszár Károlyt, aki feltehetően azonos a kalandos életű, világhírű Huszár Pufi komikussal.

⁴⁰ Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei 1911. április 5. 610. 251–257.

„Az egyesület már eddigi rövid 10 éves működése alatt is olyan sikereket ért el nemcsak itthon, hanem külföldön is, és különösen a legutóbb lefolyt szezon mérkőzéseiben kivívott győzelmeivel olyan hírnévre tett szert, hogy evvel érdemessé tette magát mindenki elismerésére és támogatására.”⁴¹

Az FTC ekképp megalapozott kérése a következő volt:

„[a klub] egy év alatt 60 000 korona befektetéssel egy teljesen modern és a mai kor igényeinek mindenben megfelelő gyakorló- és versenypályát létesíthessen, football-, futó- és teniszpályákkal, a nézőközönség számára megfelelő tribünökkel, mellékkezelésekkel és egyéb szükséges berendezésekkel.”⁴²

Az MTK ezzel szemben – érthető módon különbözni vágyva nemcsak a rivális imázsától, de a már működő pályájától is – a sokoldalúsággal és az olimpiai bajnokságokkal érvelt.

„Az egyesület footballcsapata két ízben megnyerte Magyarország bajnokságát, versenyzői pedig atletikában több hazai és külföldi, úszás és birkózásban hazai, osztrák, német és angol bajnokságokon felül még világbajnokságokat is kivívtak. Az 1908. évi olimpiádon a magyarok két világbajnokságot nyertek, és pedig birkózásban és vívásban. Mindkét világbajnokság az egyesület, illetve az egyesület két tagjának a nevéhez fűződik.”⁴³

⁴¹ Az FTC az 1908/09-es idényben a bajnoki cím mellett kupát kupára halmozott. A legnagyobb fegyvertény a Monarchia klubcsapatai által megszerezhető, patinás Challenge Cup vándordíj elhódítása volt, amelyet alkalommal hozott el magyar csapat. A babérral ékes évet a csapat természetesen saját területében, a sertésközvágóhídi vendéglőben tartott lakomával ünnepelte meg. *Sport-Világ* 1909. június 26. 279.

⁴² *Fővárosi Közlöny* 1909. július 2. 1169–1170.

⁴³ Az 1908-as olimpiára vonatkozó nagyvonalú megfogalmazásból kimaradt a harmadik, kardcsapat-arany, valamint hogy Fuchs Jenő, midőn július 24-én megnyerte a kardvívó olimpiát, még nem volt a sportegyesület tagja. Szeptember 10-én azonban már igen, amikor nevével a cégéren megalakult az MTK vívószakosztálya. A másik bajnok, Weisz Richárd ellenben már a 19. században MTK-tagként lépett a birkózószőnyegre, és Brüll Alfréd, az akkor még csak „lelkes sportsman” és birkózóbíró egyik első MTK-val közös említése is egy olyan, MTK-szervezésű országos versenyhez kapcsolódik, amit Weisz nyert meg. (*Sport-Világ* 1903. február 8. 1–2.) Ettől fogva a két sportember Brüll 1944-es (feltehetően auschwitz) haláláig közeli kapcsolatban maradt. Ezt Brüll végrendelete is alátámasztja, amelyben „Weisz Richárd barátjának” 200 ezer pengőt szánt, kétszer annyit, mint szeretett klubjának, az MTK-nak. A hagyatékot Weisz nem örökölhette meg, mert az eljárás idején már ő sem élt: 1945. december 4-én hunyt el, végrendelet nélkül, a Szent István tér 15. alatti lakásban. (BFL VII.190.b. 1947 Kjo 252 Brüll Alfréd hagyatéki ügye; BFL VII.180.b. 1946 Kjo 158 Weisz Richárd hagyatéki ügye.) Weisz természetesen az MTK Sportpálya Részvénytársaságához is csatlakozott: mint az Adria szálloda tulajdonosa jegyezt 3 részvényt. (1908-as olimpiai bajnoksága idején „foglalkozásra nézve a Japán-kávéház tulajdonosa”. *Pesti Hírlap* 1908. július 25. 15.)

Indoklásukból az a – pályaépítés szempontjából releváns – körülmény is kiviláglik, hogy – miközben az FTC-nek szükség esetén rendelkezésére állt a Soroksári úti kis pálya – szabadtéri sportolóiuknak mindenképpen osztozniuk kellett más csapatokkal, sportrendezvényekkel a Millenárison, amiért ráadásul bérleti díjat is fizettek.⁴⁴

„Az egyesület tornahelyiségei a főváros Wesselényi utcai polgári iskolájában, vívó és birkózó helyiségei pedig a Ferenciek tere 3. szám alatt erre a célra átalakított souterain helyiségben vannak. A tagok úszótrainingjüket részint a Rudas-, részint a Császár-fürdőben, football, fúleslabda és atletikai trainingjüket pedig a Thököly úti ún. Millennáris versenypályán tartják.”

A fentiek is magyarázzák, hogy ígéretek terén látványosan rálicitáltak a vetélytársra:

„A [...] sporttelep 15 000 ember befogadására lenne alkalmas, s a klubházon, öltözőkön, irodai épületeken és tribünökön kívül elhelyezést nyerne rajta egy football, atletika, fúleslabda, gyephockey és krikett versenyekre és mérkőzésekre alkalmas versenypálya, egy úszómedence, egy jégpálya, továbbá több teniszpálya.

A sporttelep építési és berendezési költsége a becsatolt számítások szerint 200 000 koronára rúg. Tekintettel az építési költségek nagyságára, az egyesület az említett területet húszévi ingyenes használatra kéri, hogy ilyen módon lehetővé váljék egyfelől a költségek biztosítása, másfelől ezeknek a belépő- és a pályahasználati díjából való törlesztése.”⁴⁵

Az utóbbi sorokból kikövetkeztethető a stadionépítő részvénytársaságok funkciója: biztosítani a pályaépítés igényelte pénzüsszeget, míg a létesítmény el nem készül, és ki nem fizetik. Azaz a részvénytársaságok Richard Passow-féle 13 kategóriája közül az utolsót testesítik meg, az ún. altruisztikus részvénytársaságot,⁴⁶ amely tulajdonképpen nem is vállalat, hanem szabályozott kalapozás egy közérdekű szándéokra (jelen esetben profi körülmények biztosítására az amatőr sport számára). Hiába hitték a kortársak, de akár az utókor is, hogy e részvénytársaságok tagjai degeszre keresték magukat az új versenypályák jövedelméből, a részvényeseknek, akik ismerték az alapszabályokat, kezdettől világos volt, hogy részvényes mivoltuk átmeneti, és a jegyzéssel nem elsősorban önmaguk, hanem egyletük gyarapodását segítik.

⁴⁴ A kiszolgáltatottság fájdmájára némi ír lehetett, hogy – mint láhattuk – az MTK befolyásos tagja volt a Millenáris fenntartó Versenypálya Szövetségnek, vagyis részesülhetett a bevételéből, kedvezményesen bérelhette az FTC-stadion megnyitásáig legtágasabb nézőterű, azaz legnagyobb jövedelmet ígérő pályát, sőt hathatósan beleszóllhatott a meccsnaptár alakulásába is.

⁴⁵ *Fővárosi Közlöny* 1911. november 31. 848.

⁴⁶ Horváth 2005: 19.

Különösen e társaságok kisérszvényesei, azaz a többség (lásd a 2. és 3. ábrát) számára lehetett nyilvánvaló, hogy az 5%-ra maximált (esetleges!) éves osztalék nem teszi őket milliommossá. Nem csoda, hogy az FTC részvényesei által föl nem vett osztalék összege évről évre nőtt.⁴⁷ Ahogy húsz évvel korábban a két rivális liverpooli futballklub, az *Everton* és a *Liverpool* üzleti társaságainak, úgy az FTC-nek és az MTK-nak a kisérszvényesei is csupán a klubtámogatás egy újabb formájának tekinthették a részvényvásárlást – eltérően a nagyrészvényesektől, akik számára, mint látjuk majd, a részvényszerzés politikai befektetésként is működhett. Liverpoolban az Everton hangadóinak véleménykülönbsége vezetett ahhoz, hogy a legjelentősebb támogató, John Houlding új egyesületet alapított az Everton Anfield Road-i pályáján (a Liverpool FC-t), míg az Evertonnak a Goodison Parkba kellett költöznie. A szakítás mögött sokrétű, a protestantizmuson belüli, morális, politikai-ideologikus és társadalmi nézetkülönbségek húzódtak meg, ami többek között a részvénytársaságok tulajdonosi szerkezetében is tükröződött. Míg az Evertonnál a tagság 88%-a birtokolt 10 részvénytél kevesebbet, a Liverpoolnál ez az arány csupán 56% volt. Többek között e számok utalnak arra, hogy a józansági mozgalmat támogató, liberális Evertonnál a demokratikusabb, a lokális közösséget hathatósabban képviselő menedzsmentet favorizálták, a Liverpool tory sörgyáros nagyrészvényesei pedig a koncentráltabb irányítást. Amiként pedig a két liverpooli klub tulajdonosi közössége is számos ponton eltért, akként a két magyar élklub részvénytársasága is különbözött, már az alakulás körülményeit tekintve is.⁴⁸

A FERENCVÁROS RÉSZVÉNYTÁRSASÁGA

A dualizmus részvénytársaságainak eredeti, első jegyzéskor keletkezett részvénykönyvei csak szerencsés esetben állnak a kutató rendelkezésére.⁴⁹ Kivételes adottság tehát, hogy a rivalizáló FTC és MTK vagyonosodása e korai fejezetének föltérképezéséhez ilyen forrást is használhatunk.

Már a részvényjegyzés folyamata is sokat sejtet az FTC és az MTK menedzsmentideológiáinak különbségéről. Az FTC vezérkara csaknem egy évvel a területszerzés után, 1910 májusában kezdett mozgósítani az 1600, darabonként 100 korona értékű, bemutatóra szóló részvény jegyzésének lehetőségét többször is meghirdetve. (Az MTK esetében nem találtuk hasonló hirdetések nyomát.) A klub hivatalos szaklapjának, a *Sport-Világ*nak május 23-i száma máris összesen 90 ezer koronás jegyzésről adott hírt,⁵⁰ valamint arról, hogy a vezetők a részvényívekkel a Ferenc körüti Széchenyi törzskávéházban várják a további aláíró-

⁴⁷ Hozzá kell tennünk: a közgyűlések közönségében időnként föltűntek új nevek, bizonyítékul arra, hogy a részvényeket adták-vették is, ami ugyancsak hozhatott hasznot.

⁴⁸ Kennedy–Collins 2006.

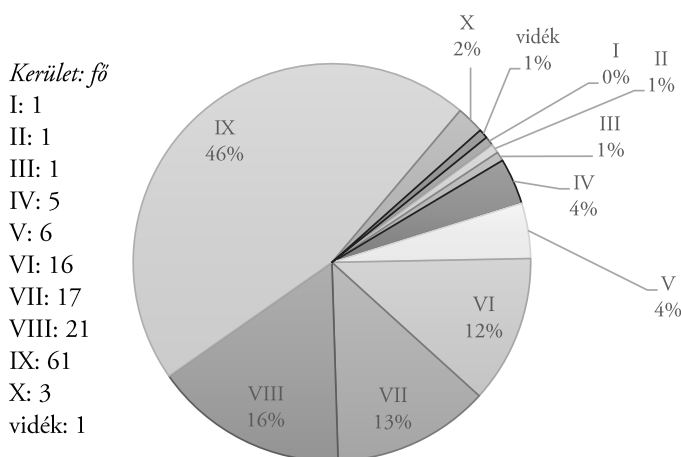
⁴⁹ Kövér 1989: 119.

⁵⁰ *Sport-Világ* 1910. május 23. 6.

kat. Utóbbi helyszínen, akárcsak a telekválasztás, vagy az, hogy pár nappal korábban a részvénytársaság alapítói is a Ferencvárosi Polgári Körben gyülekeztek, az FTC lokális beágyazottságát mutatja: elsősorban ferencvárosiakra és/vagy FTC-s törzsdrukkerekre számítottak. A sportlap értesülését, miszerint „bámulatos az az érdeklődés és lelkes jóakarát, mellyel úgy magánosok, különösen a Ferencváros gazdag gyárosai és iparosai, valamint a budapesti építőmesterek kiváló vezérkara” a részvényjegyzéshez fősorakoztak, a részvénykönyv is alátámasztja. Elsősorban IX. kerületi kötődésűek jelentkeztek a részvényekért, illetőleg valóban észlelhető a különböző kerületekből érkező építőmesterek, építészek jegyzési hajlandósága (1. ábra).

1. ábra

A Ferencvárosi Versenypálya Részvénytársaság részvényesei kerületenként

Forrás: BFL VII.2.e 1696 (1915) Az alakuló közgyűlésig (1910. július 5.) a jegyzett részvények legalább 30%-át kifizetők listája (133 fő), címüket a részvénykönyvben adták meg.

A pálya mindazonáltal nem kizárólag a részvényt jegyző ferencvárosiak – kétségkívül nélkülözhetetlen – közadakozásából épült föl. Az 1910. július 5-i alakuló közgyűlésig jegyzett és legalább 30%-ban kifizetett 973 részvény összértéke, 97 300 korona, azaz a „civil tőke” ugródeszkeként szolgált a meg nem nevezett összegű hitelhez, amelyet a *Sport-Világ* idézett cikke szerint a Belvárosi Takarékpénztár folyósított. Utóbbi „már az esetre is hajlandó volt finanszírozni az építkezést, ha csak 60 ezer korona jegyzés is lesz, ennél fogva ma már teljesen biztosítva van az új pálya felépítése”, olvasható ugyanott. Hogy a telket igénylő beadványban még 60 ezer koronás pályához miért volt szükség 160 ezer koronányi tőkére (plusz a hitel), arról nem szól a fáma. Arról viszont igen, hogy az FTC-korifeusok szeme előtt külhoni példák lebegtek, a stadion ígért befogadóképességének felrófolásával:

„A FTC új pályája a club titkárainak, Horváth Ferencnek és Malaky Mihálynak a külföldön s főleg Angliában folytatott tanulmányozásai és tapasztalatai alapján az ő ideáik szerint a nézők kényelmes elhelyezését oly praktikusán oldja meg, hogy akkora helyen, mint a mostani Millenáris pálya, hol jelenleg már 10 néző is csak szorongva fér el, 30 ezret tud elhelyezni.”

A tapasztalatszerzés és az elképzelések kitisztulása pontosíthatta a költségvetést.⁵¹

A hitelből arra következtethetünk, az FTC klubvezérkara talán nem bízott a ferencvárosiak részvényjegyző buzgalmában, azaz hogy időben (vagy egyáltalán) összeadják a pályaeépítés költségeinek teljes fedezetét. (Elvileg nem lett volna lehetetlen, tekintettel a részvényesek közt fölbukkanó ferencvárosi gyárosokra. Az is lehet, hogy éppen e tehetős rétegnek nem akartak túlságos hatalmat biztosítani a részvénytársaságban, azon keresztül pedig a sportegyesületben.) Esetleg gyorsabban akartak építkezni, mint ahogy befolyjni feltételezték a részvények teljes összegét.

Minderről hallgat a részvénykönyvhöz mellékelt rövid, 1910. május 13-i keltezésű alapítási tervezet:

„1) A vállalat tárgya Budapest székesfőváros által a Ferencvárosi Torna Clubnak használatul átengedett s a IX. kerületi Üllői út és Hungária körút keresztezésénél fekvő telken sportpálya létesítése s ezen sportpálya kihasználása. 2) A vállalat tartama bizonytalan idejű. 3) A társaság alaptőkéje 160 000 koronából áll, és 1600 darab, egyenkint 100 korona névértékű, bemutatóra szóló részvényre oszlik. A közgyűlés az alaptőke felemelésére [*kézírással kiegészítve*: és leszállítására] jogosult. 4) A részvényekre az aláírással egyidejűleg a névérték 30%-a készpénzben befizetendő. 5) Az alapítók fenntartják maguknak azt a jogot, hogy a társaság első igazgatóságát három évre ők nevezzék ki. 6) A részvényaláírás zárideje 1910. évi június 20.”

A tervezetet aláíró 40 alapító (ám nem feltétlenül részvényjegyző)⁵² kohorsza főként ferencvárosi értelmiségiekből állt, de az FTC törzskavéházának tulajdonosán túl, akárcsak később a vezetőségben, gyáriparosok is képviseltették magukat (Helvey, Herz, Sturza, Ehrlich stb.).⁵³ Akadtak foglalkozás szempontjából többes

⁵¹ *Sport-Világ* 1910. május 16. 7.

⁵² Például Malaky Mihály, aki civilben tanító volt, miközben az FTC legendásan befolyásos intézőjeként ügyködött a Springer Ferenc biztosította makulátlan klubhomlokzat mögött (szerepkörét ma talán sportigazgatónak mondanánk), nem szerepel az alakuló közgyűlésig részvényük előírt 30%-át kifizetők között, pedig alapítóként írt alá.

⁵³ Helvey (Heidlberg) Tivadar saját, 300 főt alkalmazó, elsősorban kátránytermékeket előállító vegyészeti gyárat vezetett a Soroksári úton, ezenkívül a Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesületében elnökölt (*Kincses Kalendárium* 1910: 502). Herz Lajos a szintén Soroksári úti Herz Ármin és fiai szalámigyár főnökeként írt közleményeket iparügyi témákban, amely cégnek társtulajdonosa is volt (*Budapesti Czim- és Lakásjegyzék* 1910: 631). Sturza Károly a Sturser József cégben volt gépgyári iparüzlet-tulajdonos (ugyancsak a Soroksári úton), az első hazai futballmeccsek idején pedig a Budapesti Torna Clubban futballozott (*Központi Értesítő* 1908).

identitások (például dr. Virava József, aki itt földbirtokosnak tüntette föl magát, holott okkal írhatott volna ügyvédet, gyárost, háztulajdonost is).⁵⁴ A „régí”, vagyis a Ferenc körúton belüli és az új, a Soroksári út környékén koncentrálódó nagyipari Ferencváros a részvénytársaságon belül egységfrontba tömörült, még-hozzá Springer Ferenc, az FTC elnökének vezetése alatt.⁵⁵

Az FTC stadionalapító atyja: Springer Ferenc

Springer Ferenc emlékezete mára kimerül sportvezetői sikereiben, de a cipész fia, a feltörekvő ügyvéd a kortársak számára sokáig elsősorban egy parlamenti székre vágó, befolyásos kerületi politikus lehetett, gyarapodó udvartartással.⁵⁶ Eleinte a kerület kormánypárti Polgári Körének függetlenségi ellenlábasaként lépett föl a Kültelki Polgári Körben, onnan dolgozta egyre beljebb magát földrajzi és politikai értelemben egyaránt. Az 1896-os országgyűlési választásokon a regnáló képviselő, a szabadelvű *Tolnay Lajos* (az FTC díszelnöke a klub alakulásától, 1899-től; 10 részvény tulajdonosa) ellenében lépett föl jelöltként – sikertelenül. Springer erre pártot váltott, és 1901-ben szabadelvűként indult a szintén szabadelvű Hock János ellen. Pálfordulását a függetlenségiiek a szívükre vették, és Kossuth Ferenc utasítására Hockra szavaztak, ismételten megakadályozva Springert abban, hogy képviselői mandátumot szerezzen. Kétszeres kudarca után a legközelebbi erőpróbára Springer nem nevezett be, de 1905-ben az ő pártja támogatta – immár nem a Kültelki, hanem a patinás Bakáts téri Polgári Körből – az igazságügy-miniszter Plósz Sándort, akit a függetlenségi és ferencvárosi (Kinizsi u. 29.) történésztanár, Ballagi Aladár (később 3 FTC-részvény tulajdonosa) vert meg.⁵⁷

október 18. 1873; *Sport-Világ* 1897. március 7. 6); Ehrlich Manó likőr-, rum- és pálinkagyárának székhelye beljebb, a Liliom utcában működött. (*Központi Értesítő* 1911. január 15. 83.)

⁵⁴ Az aláírás sorrendjében: „Dr. Wágner Géza, Schön Rezső, Retter Gyula, Dr. Virava József, Dr. Győry István, Dr. Köncs Boldizsár, Dr. Cseley József, Pobuda Tivadar, Horváth Ferenc, Mattyók Aladár, Herz Lajos, Sturza Károly mérnök, Járitz Gyula, Dr. Gregersen Endre, Székely Lipót, Petrovits György, Malaky Mihály, Dr. Hecht Ernő, Ehrlich Manó, Balog Hugó, Dr. Epstein Manó, Dr. Helvey Tivadar, Zwack Lajos, Horváth József, Schneider Róbert, Dr. Springer Ferenc, Weisz István, Dr. Schneider Béla, Wirth Ferenc Nándor, Sorg Antal, Dr. Waigand József, Rosmayer Ferenc, Dr. Bayer Dezső, Dr. Vita Emil, Dr. Kleineisel Jakab, Dr. Ordódy Zsigmond, Dr. Ballagi Aladár, Dr. Melly Béla, Dr. Verebély Jenő, Székely Miksa.” Az alakuló közgyűlésen megválasztott tisztikar: igazgatóság: Bayer, Cseley, Gregersen, Helvey, Hecht, Horváth József, Húvös Iván, Jakabffy Ferenc, Retter, Springer, Sturza, Zwack Lajos; felügyelőbizottság: Báthory István, Ehrlich, Dr. Győry, Herz, Rosmayer, Waigand.

⁵⁵ Ferencváros e megváltozott, ipari-modern jellegéről lásd Eszik 2013: 28–36.

⁵⁶ A korabeli városi elit szakértője, Vörös Károly egyenesen a Ferencvárosi Kültelki Polgári Kör Springer-klikkjéről beszél, hasonlóan a Józsefvárosi Kör Húvös-féle klikkjéhez (egy tagja, Húvös Iván az FTC részvénytársaságának igazgatóságában is ott ült mint a Budapesti Villamos Városi Vasút Rt. képviselője), hangsúlyozva, hogy az ártalmatlan polgári vagy társaskör nevet viselő egyletek elsősorban választási kortesirodaként működtek, akárcsak Vázsonyi Vilmos terézvárosi Demokrata Köre (Vörös 1991: 42–43).

⁵⁷ *Pesti Hírlap* 1896. október 29. 7–8; *Pesti Napló* 1901. október 11. 1. és október 18. 3. Az 1905-ös választás első körében Plósz igazságügy-miniszter és a negyvennyolcas párti Ballagi ugyanannyi szavazatot kapott, ám a második körtől Plósz visszalépett, minekutána a Springer vezette

Mindeme sikertelenségek után érkezett el 1910 tavasza, amikor a választási kampány éppen egybeesett a Ferencvárosi Versenypálya Részvénytársaság alakulásával.⁵⁸ Springer áprilisban a függetlenségi Földváry Imre kereskedő jelöltségét támogatta,⁵⁹ de a kerületben végül a Justh-párti Ballagi Aladár és a Kossuth-párti Thaly László indult, valamint Jakabffy Imre belügyi államtitkárnak (egyben Józsefváros jelöltjének) a fivére, a Nemzeti Munkapártot képviselő Jakabffy Ferenc, aki az FTC születésének helyén, a Ferencvárosi Polgári Társaskör Bakáts téri dísztermében mondta el kortesbeszédét.⁶⁰

Jakabffyt 1910. június 1-jén Ferencváros képviselőjévé választották,⁶¹ a *Nemzeti Sport* pedig az alábbi hírt közölte:

„Érdekes dolgot mesél a lefolyt képviselőválasztások egyik aktusáról a Nagy Galeotto. E szerint a főváros IX. kerületében a nemzeti munkapárti jelölt: Jakabffy államtitkár 80 000 koronás ajándékot adott a Ferencvárosi Torna Club sporttelepe javára, melyért cserébe biztosította a maga részére a club tagjainak szavazatát és korteskedését.

korteszbizottság tetemes adósságba keveredett. Az újságíró kommentárja Springer ambíciózusságát, és kedveltségét is érinti: „a 32 000 korona túlkidadás valószínűleg Springer nyakába szakad, aki köpönyegforgatásáért most két szék közt a pad alá került, mert aligha kapja meg az annyira óhajtott közjegyzőséget s azonkívül még alaposan rá is fizet az egykori 48-as dühös kormánypártiságára. Ezt pedig annyival inkább sajnálhatja, mert amilyen népszerű volt azelőtt a kerületben, most függetlenségi programmal Plósz ellen is megválasztották volna.” *Pesti Hírlap* 1905. február 11. 10.

⁵⁸ Hogy a ferencvárosi politikai és sportkörök összefonódása világosan álljon előttünk, érdemes egybevetni a jelöltségről tárgyaló párttársak névsorát a pálya-részvénytársaság alapítóival (kurzíválva azok, akik az első közgyűlésig részvényt vásároltak): „A Ferencváros több polgárát tegnap értekezletre hívta össze a Ferencvárosi Polgári Körbe *Hecht Ernő* és *Springer Ferenc*. Jelen voltak többek között *Helvey Tivadar dr.*, *Székely Miksa dr.*, *Loewe Ernő dr.*, *Horváth József*, *Nagy Lajos*, *Jeny József*, *Bittner János*, *Ehrlich Manó*, *Retter Gyula*, *Kleineisel Jakab dr.*, *Gregersen Nils*, *Hirschhorn Dániel*, *Schreil János*, *Antony Antal*, *Ébner József*, *Székely Lipót*, *Gábory Ignác dr.*, *Rabolt Antal*, *Székely Soma dr.*, *Schneider Béla dr.*, *Balogh Hugó*, *Járitz Gyula*, *Egri Sándor*, *Epstein Manó dr.*, *Almásy Hugó*, *Wachter Antal*, *Köncs Boldizsár dr.* stb.” (*Budapesti Hírlap* 1910. február 25. 6.) Az FTC 1910. november 10-én szintén a Ferencvárosi Polgári Körben megválasztott tisztikara: Elnök: *dr. Springer Ferenc*. Alelnök: *dr. Köncs Boldizsár* és *dr. Schneider Béla*. Főtitkár: *Járitz Gyula*. Másodtitkár: *Neuvelt Emil*. Jegyző: *Hajós József*. Főpénztáros: *Sövegjártó Nándor*. Másodpénztáros: *betöltetlen*. Ellenőr: *Mailinger Béla*. Gazda: *Mattyók Aladár*. Ügyész: *Dr. Kenéz Béla*. Orvos: *Dr. Ordódy Zsigmond*. Számvizsgálók: 1. *Buzássy Imre*, 2. *Ferenczy Tibor* és 3. *Lányi Emil*. Választmányi rendes tagok: *Ádám Sándor*, *Balogh Hugó*, *Békés Gyula*, *Boros János*, *Bródy Sándor*, *dr. Cseley József*, *Csecsy Andor*, *Drubina István*, *dr. Gregersen Endre*, *dr. Hecht Ernő*, *Horn K. Lajos*, *Horváth Ferenc*, *Kárpáti Béla*, *Malaky János*, *Malaky Mihály*, *Manglitz Ferenc*, *Mednyánszky K. Henrik*, *dr. Margalits Ede*, *dr. Melly Béla*, *Pallér Gyula*, *Pobuda Tivadar*, *Rumbold Bernát*, *Schöndorfer István*, *Sturza Károly*, *Szél Jenő*, *Till Antal*, *Ulrik Ferenc*, *Weinber József*, *Weisz István*, *Vass Frigyes*. Választmányi póttagok: *Bródy Ignác*, *Egri Sándor*, *Püspök Dezső*, *Kovács Géza*, *Braun Ferenc*, *dr. Rónay György*.

⁵⁹ *Az Újság* 1910. április 28. 4.

⁶⁰ *Pesti Hírlap* 1910. május 17. 4.

⁶¹ *Budapesti Hírlap* 1910. június 6. 7.

Hogy mindebből mi az igazság, azt persze tudni nem lehet. Hogy azonban a[z] FTC van olyan nagyhatalom a kerületében, amellyel számolni kell, azt elhisszük, sőt tudjuk, és örvendetesnek találjuk. Az is tény, hogy a[z] FTC vezetői a munkapárt jelöltje mellett szenvedelmes korteskedést folytattak. Valamint az is való, hogy a párt tollai zöld-fehér színben pompáztak, ami elég szokatlan Magyarországon. Hogy aztán az események és a regisztrált hír valóban tejtestvérek-e, azt bízunk kinek-kinek a fantáziájára.”⁶²

Nem fantáziaszülemény ugyanakkor, hogy Jakabffy képviselőjelölt 50 db pályarészvényt jegyzett 5000 korona értékben, a klub június 30-i választmányi gyűlésén pedig fölverték alapító tagnak (tagsági díj: 100 korona).⁶³ Ennél valószínűleg többet is tett az Üllői úti versenypálya megvalósulásáért. A sajtó által a részvényjegyzők közt külön megemlített építőmesterek fölbukkanása mögött ugyanis nehéz nem észrevenni a tény, miszerint a frissen megválasztott Jakabffy a *Budapesti Építőmesterek, Kőműves-, Kőfaragó- és Ácsmesterek Ipartestületének* elnöke volt.⁶⁴ Hogy ki kinek tett nagyobb szívességet (Jakabffy és iparosai az FTC-nek, avagy fordítva), nem tudjuk eldönteni, ám a stadionépítés és a politika eseményei e ponton összefüggeni látszanak.⁶⁵

Jakabffy három év múlva meghalt. Springer 12 év után elérkezettnek látta az időt, hogy ismét saját reputációját kockáztassa a választáson, az egyesült ellenzék jelöltjeként. Mindezt úgy, hogy korábbi párttársával, az FTC-pálya legnagyobb részvényesével, Helvey Tivadarral kellett megmérkőznie, aki „a kormány jelöltje volt titokban, bár mint »67-es pártonkívüli« lépett fel, miután nyílt kormánypárti zászlóval a Ferencvárosban nem mert fellépni”.⁶⁶ Bár Helvey zöld-fehér plakátokkal, tollakkal, kocsidísszel kampányolt – az FTC-részvények ötödét ő jegyezte, tehát nem minden jogcím nélkül –, e színekről az FTC első elnökével szemben aligha ő jutott a választók eszébe.⁶⁷ Springer Ferenc, az FTC vezére

⁶² *Nemzeti Sport* 1910. június 11. 18. (Az államtitkár Jakabffy Ferenc testvére volt, Imre.) Nem ez volt az egyetlen híradás az FTC választásba avatkozásáról, lásd *Népszava* 1910. május 22. 7.

⁶³ *Sport-Világ* 1910. július 4. 7. Ugyanekkor Helvey is az FTC soraiba lépett, 12 koronát fizető rendes tagként.

⁶⁴ A Jakabffyt jelölő kerületi választási gyűlést a céh egy másik tagja, Helvey Tivadar vezette. Az építőmesterek testülete örömmel fogadta a jelölést, az alelnök pedig fölhívta a tagságot, hogy „elnökünk képviselőjelöltségét a ferencvárosi és kőbányai választók körében található ismerősei és üzletfelei közt minél nagyobb körben terjeszteni, annak minél több hívet és szavazót szerezni méltóztassék”. *Építő Ipar* 1910. május 8. 204.

⁶⁵ A pályaépítő bizottságban és a részvényesek között is megtalálható Horváth Ferenc szintén említi a politikai emlékezéseiben: „1910-ben Springer Ferenc új pálya megteremtésére hívta fel a kerület polgárságát. Ekkor már a polgárság kezdett erősen összeforrni az FTC-vel, és az akkori kerületi politikai helyzet is kedvezett, s így sikerült majdnem 100 000 koronát, sportcélra eladdig nem is álmódott nagy összeget összegyűjteni, aminek egyötöd részét Helvey Tivadar dr. jegyezte.” (A Tüzoltó utcai grundtól az Üllői úti sporttelepig, *Sport hírlap* 1925. március 28. 5.)

⁶⁶ *Pesti Napló* 1913. február 28. 5. „Köztársasági programmal” és igen csekély támogatással indult még Nagy György is harmadik jelöltként.

⁶⁷ Helvey 200 részvénye mögött következett a maga 50-jével a Polgári Kör elnöke és számos egyéb egyesület, részvénytársaság tagja, Wágner Géza ügyvéd (lakhelye ekkor már az Akadémia u. 5.,

1913-ban végre parlamenti képviselő lett, és 1920-as haláláig megmaradt mindkét pozíciójában. „Ő csinált kerületi klubot az FTC-ből. Az új sportklub köré csoportosította a IX. kerület egész társadalmát, s így nagy közönséget biztosított klubja sportversenyeinek” – foglalta össze életművét *Az Est* tudósítója, amikor a ma is az FTC-stadion főbejáratánál álló Springer-emlékszobrot fölavatták.⁶⁸

1899-ben, amikor felajánlották neki a kerületi Torna Club elnöki tisztségét, Springer Ferenc nemigen sejtette, milyen sikertörténethez adja a nevét. A bajnoki címek sora, a nemzetközi sikerek és a stadion után azonban nemcsak ő, hanem mindenki tudta: „Faktum, hogy Budapest kilencedik kerületében fél győzelmet jelent az FTC színeiben küzdeni.”⁶⁹ Vagyis a kerületi futballcsapat nevével nemcsak pénzbeli, de politikai tőkét is gyűjteni lehetett.

Ami a pénzt illeti, először 188-an iratkoztak föl a Ferencvárosi Versenypálya Részvénytársaság íveire. A július 5-i közgyűlés előtt számon kért 30%-os előleg talán lohasztotta a lelkesedést, így maradt végül 133 olyan részvényes, aki anyagi áldozatot vállalt az első számú ferencvárosi klub stadionja érdekében⁷⁰ (2. ábra). Mint az 1. ábra mutatta, 1910-ben az FTC – minden országos és nemzetközi érdeme ellenére – elsősorban saját helyi közösségét bírta rá anyagi áldozathozatalra. Talán ez is volt a cél a jegyzés ferencvárosi helyszínével: nem kívántak osztozni csapatuk dicsőségén és stadionuk kiváltságán.

amely egyik lánya, Tüköry Jenőné után kapja majd a Tüköry-palota nevet); 50-et jegyzett Jakabffy Ferenc, valamint a Budapesti Villamos Városi Vasút Rt. is, vezérigazgatói székében Húvós Józseffel, Józsefváros politikai életének irányítójával (azaz egy másik „törzsfőnökkel”). Mögöttük a 20 részvényesek valamivel bővebb köre következett, köztük Springer, aki nemcsak ügyvédi jövedelmei okán bővítette a fővárosi virilisz képviselők sorát, hanem mint a Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt. igazgatóságának tagja is.

⁶⁸ *Az Est* 1922. szeptember 21. 7. A *Budapest Hírlap* nekrológírója más eredményekre helyezte a hangsúlyt: „Mint a fővárosi közgyűlés tagja, lelkes odaadással vett részt abban a hatalmas lendületben, amely a fővárost világvárosi színvonalra emelte. Az utolsó országgyűlési ciklusban, egy időközi választáson a Ferencváros, amelyhez vonzódásának és érdeklődésének közeli, lokális, közvetlen szálai fűzték, beválasztotta követetül a képviselőházba, és Springer Ferenc az ország-házban is derekasan megállotta a helyét.” (*Budapesti Hírlap* 1920. október 30. 4.)

⁶⁹ *Sport hírlap* 1913. február 7. 3. Helvey saját gyárában is futballklubot szervezett, természetesen önnön elnöksége alatt. (*Nemzeti Sport* 1912. október 27. 4.)

⁷⁰ Az FTC részvénykönyvének első jegyzési ívei mellett a cégbírószági dokumentumegyüttes több listát is tartalmaz. 133 fős adatbázisunknak az a tisztázat az alapja, amelynek címlapján ez a megjegyzés szerepel: „Jegyzéke azon részvényeseknek, akik az alakuló közgyűlés napjáig a 30%-ot befizették, s akik ennél fogva a Közgyűlésre meghívtak, s ott szavazati jogot is bírtak.” (Ugyanitt az aláírók, de nem fizetők egy listáján 58-an szerepelnek.) Elképzelhető, hogy e 133-ból végül nem hívták közgyűlésre az Üllői úti trafikos özvegy Günther Tivadarnét, akinek a neve mellett egy „aláírás nélkül küldte be” megjegyzés olvasható, valamint az FTC angliai futballbarátját, a Budapesten járt Surrey Wanderers csapatát erősítő A. H. Bellt („postán küldi”), az anyagi áldozat feltételét azonban ők is teljesítették az alapító közgyűlésig, ezért maradtak benne adatbázisunkban.

2. ábra

A Ferencvárosi Versenypálya Részvénytársaság részvényeseinek csoportjai részvényeik száma alapján, 1910

Részvények száma fejenként

(1 részvény ára: 100 korona)

1: 45 fő

2-9: 54

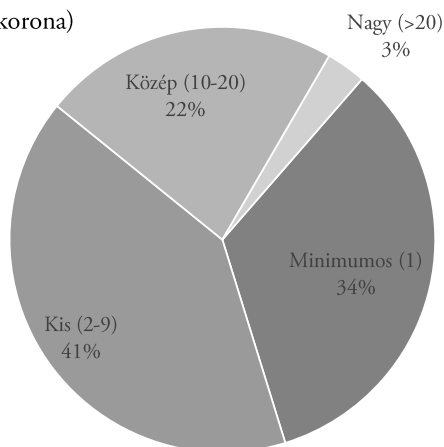
10-20: 30

20-nál több: 4

Összesen:

133 fő

1600 részvény

Megjegyzés: A kategóriák kialakítása követi az eltérő részvényárakat – FTC: 100, MTK: 200 korona.
Forrás: BFL VII.2.e 1696 (1915) Az alakuló közgyűlésig (1910. július 5.) a jegyzett részvények legalább 30%-át kifizetők listája (133 fő).

A MAGYAR TESTGYAKORLÓK KÖRÉNEK RÉSZVÉNYTÁRSASÁGA

Az FTC részvénytársaságának egy soralátéten is elférő alapítási tervezetéhez képest az MTK egy évvel később, 1911. november 1-jén aláírt, háromoldalas tervezete szinte enciklopedikus precizitású, és jelentős eltéréseket olvashatunk ki belőle az FTC alapvetéséhez képest. Az egyes részvények értéke kétszerese a ferencvároséinak, 200 korona. Sajátos konstrukció, hogy az 1000 elsőbbségi (tehát a jövedelemből elsőként osztalékhoz jutó), ténylegesen kifizetett részvény mellé ugyanennyi törzsrészvény is került, amely

„készpénzben nem fog befizettetni, hanem e törzsrészvények az MTK-nak lesznek tulajdonul átbecsátandók, ellenértékéül annak, hogy a »Magyar Testgyakorlók Köre« a részvénytársaságnak átengedi mindama jogosítványoknak pénzügyi kihasználását, amely jogosítványokat a székesfőváros közgyűlése 610/1911. sz. határozatával az MTK részére statuált. Ezen átengedés képezi az MTK nem készpénzbeli betétjét.”

Mivel az MTK jegyezte az elsőbbségi részvények túlnyomó többségét is (609-et 121 800 korona értékben),⁷¹ e ráadás 1000 db „eszmei értékű” törzsrészvénnyel

⁷¹ A 609 annyira valószínűtlen szám, hogy arra kell gondolnunk, épp annyit írtak be, amennyi az 1000 részvény kikerekedéséhez kellett az alakuló közgyűlés érvényességéhez.

együtt a részvénytársaság valóban egy formális, kötelező entitásnak tűnik, amely kényszerből ékelődött az MTK klubja és pályája közé. Azon túl, hogy az 1000 törzsrészvény osztalékát csak az elsőbbségieké után fizették ki, minden tekintetben valódi részvényekként „viselkedtek”, biztosítva a klub és képviselője abszolút többségét kifizetéskor és döntéshozatalkor. Habár e többség súlyának érvényesítésére nem került sor, lévén a pálya-részvénytársaság – csakúgy, mint az FTC-é – az egyesületek elsősorban alaptőkegyűjtésre, hitelfelvételre és törlesztésre szolgáló strómancége, amelynek létezése a pályák elkészülte, kifizetése és a klubnak való átadása után előbb (MTK) vagy utóbb (FTC) okafogyottá vált. A közgyűlési jegyzőkönyvek minimális kommunikációról adnak hírt, azt is főleg az első évekből. A részvényesektől ritkán érkeztek fölvetések, ezek érdemi tárgyalására nem is igen került sor.

Az MTK részvénytársaság-alapítási tervezete egy kompenzációs rendszert is tartalmazott, amellyel a részvényeseket áldozatvállalásuk arányában jutalmazták. Az alapítók a legalább 4000 korona értékű részvény vásárlóit a részvénytársaság örökös tagságával és névre szóló örökös stadionpáhollyal tervezték honorálni; 2000 K örökös tagságot és fél páholyt ért, 1000 K alapító tagságot és 1 páholyülést, 500 K pártoló tagságot és fényképes szabadjegyet. Még az 1 egész részvényt jegyzőket is jutalmazták: évi 12 korona ráfizetésével fényképes bérletjegyhez juthattak. Talán ez magyarázza, hogy – bár a tervezet megengedte hányadrészvény vásárlását is – a többség legalább 1 egész részvényt vett (3. ábra).

Az MTK-nál 40% előleget kértek el a közgyűlésig, szemben az FTC 30%-ával, mégis mindössze öten morzsolódtak le a december 7-i határidejű aláírás és az 1912. január 7-i alakuló közgyűlés között, amelyre végül 137 részvényes kapott meghívót.⁷² Az ő adataik és az 1000 db elsőbbségi részvény szolgáltak alapul tagságot illető megállapításainkhoz.

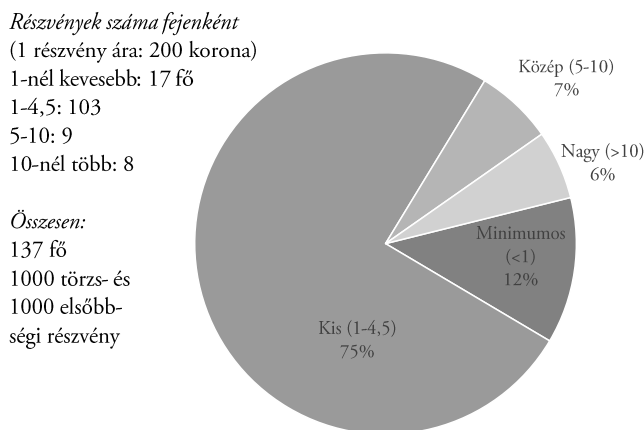
Vessünk egy pillantást a részvénytársaság alapítóinak a ferencvárosi negyveneknél jóval exkluzívabb, nyolcfős csoportjára az aláírás sorrendjében, az általuk megjelölt foglalkozással és részvényeik számával: Brüll Alfréd (VI. Andrassy út 9.; kétszer is aláírt: mint a Magyar Testgyakorlók Körének elnöke, majd mint az MTK elnöke és fővárosi bizottsági tag; a részvényeslistán „magánzóként” szerepel a legtöbb, 100 db jegyzett részvennyel); Dr. Vázsonyi Vilmos (VI. Teréz krt. 24/a, ügyvéd, országgyűlési képviselő, nem jegyzett részvény), Heteés Antal⁷³

⁷² A listát, amellyel dolgoztunk, az MTK részvénytársasága javára érkezett befizetéseket rögzítő banki folyószámlakönyvből másolták, amit először 1912. január 4-én, az alakuló közgyűlés előtt három nappal hitelesített a közjegyző, másodszer két további jegyzést nyugtázva 1912. február 23-án. Az MTK kétszer fordul elő a listán (egyszer mint törzsrészvény-, egyszer pedig mint elsőbbségi részvénytulajdonos), de a táblázatokhoz szükséges számításokban (a többi részvényeshez hasonlóan) csak egyszer szerepeltettük. Így alakult ki az alapító részvényesek 137 fős csoportja.

⁷³ Brüll Alfréd még tinédzseréveit taposta, amikor Hirschfeld Antal (Hirschfeld Mórnak, a magyar termékek pályaudvari egyedárusítására jogosult cégóriás vezérének fivére) már az MTK alelnökéként fungált. Közben a család nemességét nyert, fölverték a „galgóczi Heteés” vezetéknév, Antal pedig az MTK elnöke lett. (A család és a cég történetéről: *Esti Kurir* 1934. május 29. 9.)

3. ábra

A Magyar Testgyakorlók Köre Sportpálya Részvénytársaság részvényeseinek csoportjai részvényeik száma alapján, 1912

Megjegyzés: A kategóriák kialakítása követi az eltérő részvényárakat – FTC: 100, MTK: 200 korona.
Forrás: BFL VII.2.e 3313 (1915) A Magyar Testgyakorlók Köre Sportpálya Részvénytársaság részvényeire vonatkozó befizetések listája a Józsefvárosi Bank és Takarékpénztár folyószámlakönyvének kivonata alapján.

(V. Erzsébet tér 13., ügyvéd, székesfővárosi bizottsági tag; 20 db), Röser Alfréd Edvin (VI. Aradi u. 10., az MTK alelnöke, kereskedelmi iskolai igazgató, nem jegyzett részvényt), Gara Arthur (VII. József krt. 31/b, bankigazgató,⁷⁴ 10 db), Rosenberg Emil (VIII. Szentkirályi u. 16., az MTK alelnöke, gyógyszerész, 20 db),⁷⁵ Dr. Schreyer Jenő (V. Perczel Mór u. 1., ügyvéd, a Kereskedelmi Csarnok titkára; 10 db), Kohner Jenő (VI. Bajza u. 34/c, földbirtokos, „túljegyzés” indokkal törölve a részvénykönyv listájáról).

Az alapítóknak a részvénykönyv elejére illesztett névsora az érdeklődők meggyőzésére is szolgálhatott. Ezzel a csoporttal (Vázsonyit kivéve, aki csak itt szerepel a részvénytársaság irataiban) azonosítható a Magyar Testgyakorlók Köre

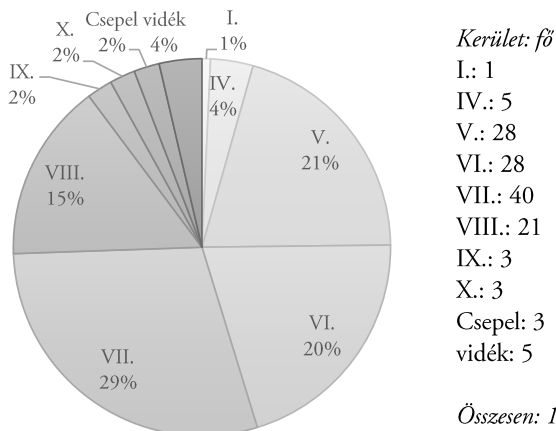
Évtizedekig fontos szerepet játszott a klub ügyeiben, a klubtörténetekben mégis alig említik, hasonlóan például a tragikus sorsú Hecht Ernőhöz, az FTC Springer mögötti szürke eminenciásához.

⁷⁴ Gara a részvényvásárlást lebonyolító Józsefvárosi Bank és Takarékpénztár igazgatója volt. Alig három hónappal a részvénytársaság alakuló közgyűlése után már a vendégeket kalauzolta az MTK-pálya sajtóbemutatóján Brüll, Röser és László Aladár társaságában. (*Sport-Világ* 1912. március 25. 6.)

⁷⁵ Rosenberg Emil (mint látni fogjuk, Brüll Alfrédhoz hasonlóan) tehetős atya fiaként érkezett a sport világába. Állítólag adósságai miatt 1913-ban egy időre el kellett tűnnie Pestről (a részvénytársasági dokumentumokban említik, hogy 1915-ben éppen Indiában tartózkodott, ezért mulasztotta el a közgyűlést). *Budapesti Hírlap* 1913. szeptember 26. 10.

4. ábra

A Magyar Testgyakorlók Köre Sportpálya Részvénytársaság részvényesei kerületenként

Forrás: BFL VII.2.e 3313 (1915) A Magyar Testgyakorlók Köre Sportpálya Részvénytársaság részvényeire vonatkozó befizetések listája a Józsefvárosi Bank és Takarékpénztár folyószámlakönyvének kivonata alapján. Címüket a részvénykönyvből adták meg.

Sportpálya Részvénytársaság és egyben az MTK „pressure group”-ja,⁷⁶ amely nemcsak a sportban, de a gazdasági életben is jelentős ütőerőt képviselt.⁷⁷

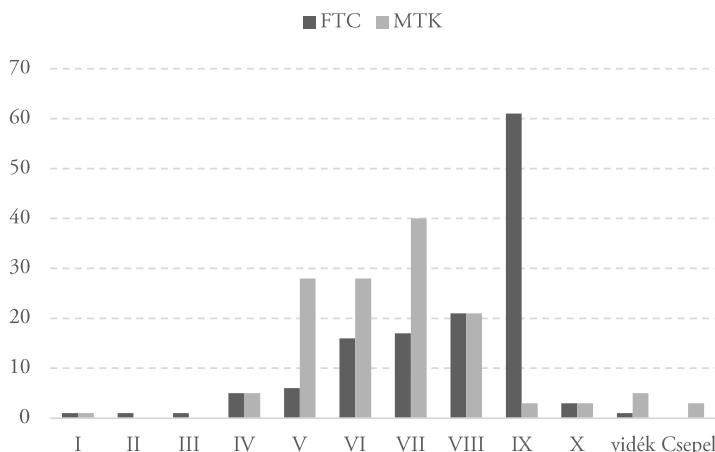
Az MTK-nak nem volt futballpályája a sűrűn beépített belső kerületekben, sem sportcentrumépítésre alkalmas telke, ám részvényeseinek kerületi kötődése – ha közel sem olyan koncentrált, mint az FTC-ben – egyértelműen volt. Legtöbbször erzsébetvárosi, valamivel kevesebben lipót- és terézvárosi címet adtak

⁷⁶ Az MTK 1912. február végi közgyűlésének tisztújítása (*Pesti Hírlap* 1912. február 28. 19; a január 4-i, azaz az alakuló közgyűléshez kapcsolható részvényeslista szereplőit kurziváltuk): „Elnök közfelkiáltással: *Brüll Alfréd* lett; alelnökök: *Röser A. Edwin*, *Rosenberg Emil*; választmányi tagok: *Baracs, Bán; Bineth, Bíró, Bodori dr., Fritscher, Gábor, Fodor, Gara, Grünfeld, Hajdú Pál, Heteés Antal dr., Hoffer, Holics Ödön, Jäger, Lang, Preiszmann, Radó Gyula dr., Radó Arthur dr., Roóz dr., Simon dr., Spitz, Shires, Schreyer dr., Schwartz dr., Szász dr., Szűsz Hugó, Vágó, Vida Henrik, Wachsmann, Weisz.* A részvénytársaság 1912. január 7-én, az MTK klubhelyiségében (Ferenciek tere 3.) megválasztott első tisztikarának igazgatósága: *Brüll, Heteés, Röser, Gara, Rosenberg, Schreyer*; Kohner; felügyelőbizottság: *Grünfeld Manó, Jäger Izidor, Preiszmann Lajos, Radó Gyula, Róz Imre, Sas Kálmán, Schwarcz József*; választmány: *Bodori, Büchler, Dirsztay Gedeon, Fodor, Hajdú, Hoffer, Holics, Radó, Garzó, Schreiber, Shires, Schwarcz Bertalan, Simon Gyula, Simon János, Spitz Zsigmond, Vágó Manó, Vida Henrik, Weisz Richárd.*

⁷⁷ Ami az MTK-pálya nagyrészvényeseit illeti (lásd 3. ábra), az MTK (609 részvény) és *Brüll Alfréd* (100) mellett 20-20 részvényt jegyzett *Heteés Antal* és *Rosenberg Emil*, 10-et *Schreyer Jenő*. Ugyancsak 10-et jegyzett *Harasztí Samu*, nem feltétlenül altruizmusból, ugyanis ő volt az MTK-pálya kivitelezője. (A feszített tempójú építkezés során beomlott a csatornaárok, és három munkás, *Szelezcky István, Kerékgyártó Gyula, Móresz János* életét veszítette. Ekkor derült ki, hogy *Harasztí* alvállalkozóknak adta át ezt a feladatot.) 25 részvényt az a *Wellisch-cég* vett, amely éppen csak befejezte a konkurens ferencvárosi stadion építését.

5. ábra

Az FTC és az MTK pályaeépítő részvényesei kerületenként

Forrás: lásd az 1. és a 4. ábrát.

meg,⁷⁸ de jelentős számban aláírtak józsefvárosiak is, akárcsak az FTC-nél. A rekrutáció további helyei számszerűen elenyészők. Tehát az MTK részvénytársasága általánosságban a Belváros és a Ferencváros közötti kerületeket fedte le (4. ábra). A két részvénytársaság társadalmi hátterének vizsgálata nem tartozik jelen dolgozat szűkebb témájához, de a részvénykönyv adatait más forrásokkal összeolvasva (utóbbiak különösen azért szükségesek, mert a ferencvárosi részvénykönyvben – az MTK-éval szemben – nem szerepel a részvényesek foglalkozása, csak az alapítóké), úgy sejtjük, további tanulságos különbségek rajzolódhatnak ki, például a magánhivatalnok (MTK) és az iparos (FTC) réteg reprezentatív jelenléte.

Az MTK stadionalapító atyja: Brüll Alfréd

Az FTC „erős emberével”, Springer Ferencsel szemben Brüll Alfréd, aki 1905-ben lett a klub elnöke és arca, többnyire került mind az országos, mind a városi nagypolitikát.⁷⁹ A klub vagyonosodása szempontjából azonban érdemes kitérni anyagi helyzetére, kivált, hogy az MTK stadionjáról alkotott elbeszélésekben rendre fölbukkan az állítás, miszerint a pálya létesülését alapvetően ő finanszíroz-

⁷⁸ Volt, aki lakása, volt, aki nyári rezidenciája, más a munkahelye, cége címét adta meg. Dolgozatunk szempontjából elsődlegesen az számít, hogy a részvényes a megadott címmel azonosította magát.

⁷⁹ A részvénytársaság alapítása idején valóban fővárosi képviselő volt, de aktivitásának kevés a nyoma. Ilyen nyom például, hogy az 1912. január 17-i közgyűlésen két hónapi távollétet jelentett be. (*Fővárosi Közlöny* 1912. január 19. 1.)

ta.⁸⁰ 1899-ben meghalt apjától, aki 1884-es válása után egyedül felelt négy gyermekéért, és aki fivérével a 19. század egyik legjövödelmezőbb pesti cégét vezette, Brüll Alfréd 1 272 064,42 koronát örökölt.⁸¹ Ám sem az üzlet nem kötötte le (az apai céget unokatestvére vitte tovább), sem a jog, ámbár az egyetemre még beiratkozott.

„[M]inthogy azonban egyetemi tanulmányai, ill. a jogtudomány iránt érdeklődést nem tanúsított, ennél fogva részben utazási hajlamát istápoltam, úgyhogy gyámoltam nagy európai városok (Párizs, London) beutazása útján gyarapította ismereteit, részben pedig segítségül használtam a reá marad nagy vagyon kezelésénél [...] [Gy]ámoltam nobilesabb gondolkozásmódja mellett igen bőven adakozott, és [sic!] a hozzá mindenféle formában segélyért folyamodóknak, amit én csak annyiban iparkodtam fékezni, hogy érdemtelenek támogatása helyett a valóban szűkölködők támogatására indítottam”

– jellemezte a fiatalembert gyámja, amikor Brüll elérte nagykorúságát.⁸² Mondhatni, a Brüll-jelenség már ekkor készen állt.

Két évvel később Brüll látványos gesztussal irányította magára a reflektorfényt: 15 ezer koronát áldozott az egyetemisták tandíjára. Fotója azonnal *A Hét* címlapjára került (a Herczeg Ferenc-féle *Uj Idők* is közölte),⁸³ neve pedig a zsidó hazafiságról szóló viták kereszttüzébe. Nagylelkűségéről legendák kezdtek kerülni,⁸⁴ mígnem az MTK-ban és a sportban alkalmas eszközt talált mecénási tevékenysége és nyilvánosságigénye kifejezésére egyaránt.

A politika világával egyetlen tartós kapcsolata detektálható. Vázsonyi Vilmost a világháború végén „Brüll Ali és sportbarátai”,⁸⁵ köztük Weisz Richárd menekítették ki a forrongó Budapestről, ugyanők ott gyászoltak temetési menetében is. Brüllt később a Vázsonyi-szoborbizottság válogatott társulatában találjuk, 1932-ben pedig, a Vázsonyi halála alkalmából szervezett vacsorán ő mondta az

⁸⁰ Például: „Brüll jelentős anyagi támogatást adott, válogatott játékosokat igazolt, sőt 1912-ben 155 ezer koronával támogatta a Hungária körúti pálya felújítását, az ennek fejében kapott részvényeket pedig a klubnak ajándékozta.” *Magyar Nemzet* 2017. június 28. 16. (Az 1912-es „felújítás” nyilvánvaló tévedés.)

⁸¹ BFL IV.1411.b.1899-00098. Brüll Ármin hagyatéki ügye, hagyatékátadó végzés, 1900. május 16. A hagyaték leginkább értékpapirokból és ingatlanokból állt, amelyek folyamatosan jövedelmeztek. A „Brüll Henrik és fiai” cég tulajdonosai, Alfréd apja és nagybátyja a 19. század végi budapesti milliomosok exkluzív körébe tartoztak. Kövér 2012: 260.

⁸² BFL IV.1411.b.1899-00098 Brüll Ármin hagyatéki ügye, Keppich Lipót gyám zárszámadása a Székesfővárosi Árvászeknek.

⁸³ *A Hét* 1902. december 28.; *Uj Idők* 1903 (9.) 1. 45.

⁸⁴ Volt, amit maga kényszerült cáfolni: „Brüll Alfréd úr annak kijelentésére kér fel bennünket, hogy több napilapnak ama híre, hogy ő automobiljával valakit elgázolt, és automobilját a mentőknek adományozta volna – téves információn alapul. Mindössze annyi igaz az egészről, hogy egy nyavalatörős embert az automobilján a mentőkhöz vitt.” *Pesti Hírlap* 1903. december 2. 14.

⁸⁵ Vázsonyi Vilmosné szóhasználata. Vázsonyiné 2015: 105–107.

emlékbeszédet a terézvárosi Központi Demokrata Körben.⁸⁶ És, emlékezzünk, az MTK pálya-részvénytársaság alapítói közt – bár a cég működésében nem vett részt – Vázsonyi aláírását olvashattuk az első sorban, Brüllé mellett. Vázsonyi aláírása ily módon szerepet játszhatott abban, hogy a részvénytársaság vonzerejét a Vázsonyi-szimpatizánsok körében növelje, potenciális részvényeseket toborozva. Ha ez így történt, akkor – míg az FTC sportsikerekkel gyűjtött tőkáját kerületi szinten politikai tőkére válthatta – az MTK Vázsonyi politikai tőkáját pénzbeli tőkére váltotta. Vagy épp fordítva: az MTK részvényjegyzői számára tűnhetett föl a stadionprojektet támogató Vázsonyi jó színben. Állításunk azonban csak akkor nyerhetne igazolást, ha az MTK részvényesei és Vázsonyi támogatói között találnánk metszetet.

MEGTELŐ STADIONOK, KIÜRESEDŐ RÉSZVÉNYTÁRSASÁGOK

Megeshet, hogy saját 20 ezer korona értékű részvénycsomagján fölül Brüll tetemes részt vállalt az MTK által jegyzett értékpapírok kifizetésében is, de a részvénytársasági dokumentumokban ennek nem találtuk nyomát. Egy másik levéltári egységben viszont találtunk egy közjegyzői iratot, amely tanúsítja, hogy 1912. október 16-án a részvénytársaság nevében Brüll, Röser és Rosenberg 125 ezer korona hitelt vett föl a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Banktól, célmegjelölés nélkül.⁸⁷ Talán a sporttelep befejező munkálatai igényelték a hitelt; az első üzleti évről, 1912-ről írott 1913. áprilisi igazgatósági beszámoló szerint ugyanis még bőven akadt helye a pénznek:

„Társaságunknak a lefolyt üzleti évben a legnagyobb nehézségekkel kellett megküzdenie. A kezdet nehézségei és az a körülmény, hogy az üzemet a sporttelep teljes elkészülte előtt kezdtük meg, megmagyarázza és érthetővé teszi, hogy az első esztendőben nyereséget kimutatni nem tudunk.

Sporttelepünket az eredeti tervtől eltérőleg sokkal nagyobb befogadóképességűvé építettük, minek folytán a nézőtértség csupán az 1912. év végére készült el, míg a sportház jelenleg van építés alatt, de a legrövidebb időn belül már az is rendeltetésének lesz átadható, hogy a társaság jövedelmeit szaporítsa.

⁸⁶ *Magyar Hírlap* 1932. május 28. 7.

⁸⁷ BFL VII.187.a. 1912–1649. A Magyar Testgyakorlók Köre Sportpálya Részvénytársaság képviselőinek kötelezvénye, 1912. Nem ez az egyetlen forrás, amely MTK-pályahitelről tudósít: építkezés közben az MTK (állítólag) miniszteri segítséget kért 20-25 ezer korona kamatmentes kölcsön felvételéhez. (*Pesti Napló* 1912. február 15. 19.) Akár az FTC-nél, itt sem derül ki, mi vezetett pontosan a kölcsönigényhez; a hitelfelvételek azonban mindkét esetben azt valószínűsítik, hogy a stadionok kivitelezéséhez, befejezéséhez a részvénykibocsátáson túli eszközökre (hitel, stadionbevétel) is szükség volt, ezért is iparkodhatott mindkét társaság mielőbb megnyitni a stadiont.

Tennis pályák is csak most fognak létesíttetni részint már meglevő, részint a még újonnan szerzendő területen, s így ezen sportág is csak ezután fogja társaságunk jövedelmeit gyarapíthatni. Egyébként minden lehetőet elkövettünk, hogy sporttelepünket kedveltté tegyük, hogy azon attrakciókat rendezve annak jövedelmezőségét biztosítsuk.”

Az igazgatóságok éves üzleti jelentései egyébként többnyire formálisak, a nyereség- és vagyommérleg pedig annyira szűkszavú, hogy a pályabevételekről és -kiadásokról ritkán árul el számunkra értelmezhető információt. Ez annál inkább lehetséges, mivel a részvénytársaságok – a cégbíróságnak nem megküldött – pályáüzemeltetői szerződést kötöttek egyleteikkel, tehát a tételes könyvelést, amelyre a cégbíróság nem tartott igényt, klubon belül végezték. (Sőt az építkezés levezénylését is a klubon belülré delegálták.)⁸⁸ A részvénytársasági mérlegek elsősorban a törvényileg szabott számadási kötelezettséget teljesítették, ezért sem kérésendő bennük az előírtnál részletesebb költségvetés.

Ugyanakkor a Magyar Testgyakorlók Köre Sportpálya Részvénytársaság mérlegszámlája a pályáavatás évének végén, 1912. december 31-én a „tartozik” oszlopban „Építési számla (kiadások)” címmel 406 011,86 koronát tüntet föl, amiből arra következtethetünk, hogy a Hungária úti stadion költségei (az Üllői útéhoz hasonlóan) igencsak túllépték a fővároshoz intézett telekkérvény tervezetét, ez esetben 200 000 koronát. Az 1912. február 28-án bejegyzett MTK-részvénytársaság először az 1920-as üzleti év után könyvelt el nettó nyereséget (27 411 koronát, miközben a bruttó 467 215,73 korona nyereségből csak a pályakarbantartás és tatarozás elvitt 345 928,70 koronát), egyben kezdeményezte a megszűnését is arra hivatkozva, hogy a sporttelep hasznonélvezete ettől kezdve teljes egészében a klubot illeti.⁸⁹ A hatóságok azonban olyan megfontolt tempóban foglalkoztak az ügyel, hogy a törvényszék – a felszámolóknak kijelölt

⁸⁸ Az FTC választmánya már akkor (1910. június 30.) elfogadta a részvénytársasággal kötendő szerződéstervezetet, amikor a részvénytársaság még meg sem alakult, valamint a „pályáépítő bizottságba kiküldte dr. Springer Ferenc, dr. Schneider Béla, Horváth Ferenc, Malaky Mihály, Pobuda Tivadar, Matyók Aladár és Horn K. Lajos tagokat”. *Sport-Világ* 1910. július 4. 7. Schneider, Malaky és Pobuda a részvénykönyv első jegyzési listáján még szerepel, de az előleget megfizetők alapító közgyűlés előtt készült listáján már nem (Horn K. mindkettőről hiányzik, Springer, Horváth és Matyók mindkettőn szerepel). Az FTC pályáépítő bizottságának üléseit egészen 1910 novemberéig említi a *Sport-Világ*.

⁸⁹ Az MTK pálya-részvénytársasága esetében a megszűnés indoklásából derül ki, hogy a stadion hasznonélvezetét az ekkor 600 elsőbbségi részvényt tulajdonló klub addig megosztotta a részvénytársasággal. A részvénytársaság és a klub vonatkozó szerződését azonban nem találtuk a részvénytársaság iratai között, csupán az indoklás említi: „A sporttelep engedélyese, a[z] MTK egyesület a sporttelep közös hasznonélvezete tárgyában fennálló szerződés alapján a részvénytársaságnak a hasznonélvezetben való részesedését 1920. január 1-én gyakorolt egy évi előzetes felmondással az év végére szóló hatállyal megszüntette, egyidejűleg azonban kötelezettséget vállalt, hogy a részvénytőkének rajta kívül harmadik személyek által jegyzett és tényleg befizetett részét névértékben megtéríti, és a társaság netáni tartozásait átvállalja. A társaság működése eképp tárgyi alap hiányában megszűnvn, felhívja a közgyűlést, hogy hozzon határozatot a feloszlás felől.” (Az igazgatóság beszámolója az 1921. február 28-i közgyűlésen.)

Preismann Lajos évekig tartó próbálkozásait követően – csak egy 1933. február 15-i végzéssel rendelte el a társaság törlesztését.

Az FTC részvénytársaságánál egy évtizeden át más volt a stratégia. Az első év sikereit örömmel nyugtázták, s mivel csak tíz év alatt kellett törleszteniük a befektetett, összesen negyedmillió koronányi tőkét, máris osztalékot fizettek. Előbb azért levontak az FTC által leszállított 36 635 koronás nyereségből 25 000 korona törlesztőrésztet.⁹⁰ Az 1912. február 29-i jegyzőkönyvből azt is megtudhatjuk, hogy az 1909-es telekkérvényben még 60 000 koronásra tervezett pálya végül mennyit kóstált:

„[Ö]römmel mutathatunk reá arra is, hogy vállalkozásunkhoz fűzött összes reménysek bevaltak: mert amíg egyrészt a versenypálya építésével a sport minden ágának teljesen modern hajlékot teremtettünk, másrészt áldozatkész részvényeseink számára nemcsak az alapszabályszerű kamatozást sikerült kiutalnunk, hanem az alapszabályban megállapított összegnél nagyobb fordíthatunk a befektetések törlesztésére.

A versenypálya a Clubház előtti kerítéstől eltekintve, amelynek befejezését a tervezett vasútépítés akadályozza, elkészült, és a még folyamatban levő elszámolások szerint a belső berendezésekkel együtt körülbelül 250 000 koronába került.”

Ugyancsak a vállalkozás sikeréről árulkodik, hogy a következő évben, amikor már az MTK stadionjával versengtek a nézők piacán, sőt füvesíteniük is kellett (az MTK pályája eleve füvesre készült, az Üllői útét homokos talajjal adták át), az igazgatóság az előző évhez képest 27%-os bevételnövekedést jelentett. Vagyis az FTC 1912-ben összesen 50 746 korona 36 fillér nyereséget adott át, amiből 45 813 korona 13 fillért törlesztésre fordítottak, a maradékot pedig osztalékként kifizették. Ekkor merült föl az igény, amivel az MTK alapítói már kezdetben számoltak: „a részvényesek részére egy külön fenntartott helyet vagy pedig a korzóra szabad bemenetelt biztosítson a közgyűlés, mert [...] ha nagy mérkőzések vannak, sokszor a részvényesek jutnak a legrosszabb helyekre, és nem láthatják jól a mérkőzéseket.” Akadt, akit ez a kérés kissé felháborított, de azért bevezették az évi 10 koronáért megváltható részvényes szabadjegyet, jelezve, hogy az efféle jegyek értéke legalább 50 korona.⁹¹

A Ferencvárosi Versenypálya Részvénytársaság (amely nevében jelzésértékűen a kerülethez kötődött, nem pedig – az MTK-val ellentétben – a klubhoz) első,

⁹⁰ Ezzel szemben a *Tribün* című lap 1912 májusában közölt adatai szerint a Ferencváros pályarészvénytársasága 216 ezer korona éves bruttó bevételt könyvelt el, ami több, mint az építkezés költsége. (Szegedi 2016: 115.) Az első éves igazgatósági beszámoló ehhez képest 250 ezer korona költségről, 25 ezer korona hiteltörlesztésről és 36 635 korona „főlöslégről” ír. Hogy a többi (feltételezett) bevétellel mi történt, a részvénytársaság mérlegeiből nem tudtuk kideríteni. 216 ezer koronás tételt egyik sor sem tartalmaz, sőt a beszámolóban említett 250 ezer koronás költséget sem, csupán a törlesztőrésztet.

⁹¹ BFL VII.2.e 1696 (1915) Ferencvárosi Versenypálya Rt. 1913. március 30-i közgyűlés, Goldmann Gyula előterjesztése.

1911. december 31-i éves mérlegfőösszege 209 063,96 korona. Egészen más léptéket mutat tehát, mint az MTK-mérleg, ahol az első pályaevük, 1912 végén 754 283,91 korona volt a mérlegfőösszeg. A tetemes különbség magyarázata legalább részben a tervezett létesítmények számában és színvonalában keresendő, amely már a fővároshoz benyújtott tervben is kidomborodott. Mattyók Aladár, az Üllői úti komplexum FTC-klubtag tervezője előzetesen 20 ezer, esetenként 25 ezer nézőt befogadni képes stadionról számolt be a sajtóban. Benne: részben fedett állóhely 10 ezer főre, lépcsős terasz 6500 főre, nagy tribün páholyokkal, számozott helyekkel 3500 főre, utóbbi alá beépítve zuhanyozós öltözők, vívó- és tornaterem, szolgálakások és adminisztrációs helyiségek; ezeken kívül vendéglős klubház, 6 tenispálya, a futballpálya körül pedig salakos futópálya. Mattyók feltételesen és távlatosan szót ejtett még egy fedett tribünös (2500 fő) úszómedencéről, valamint jégpályáról is.⁹² Az MTK-telep az ebédrel egybekötött sajtóbejárás beszámolója alapján elsősorban minőségében múlta fölül vetélytársát azon túl, hogy minden kicsivel nagyobb vagy hosszabb volt: „A futballpálya gyepkoc-kákkal van kirakva és alapcsövezve. [...] A futópálya makadamalapon készült.”⁹³ A részben fedett kis- és nagytribünt 12-12 ezer főre tervezte a Goll Elemér és Werner Frigyes építészpáros – akik az 1000 koronás pályadíjat közös „Mens sana in corpore sano” jeligés munkájukkal nyerték el⁹⁴ –, a nagytribünön 150 páholylyal, alattuk itt is meleg vizes öltözőkkel. A kétemeletes klubház, a tenispályák és az 50 yardos úszómedence a megnyitóra még nem készült el.

A konkurens FTC részvénytársasága a húszas évek közepéig szinte minden évben fizetett némi osztalékot (miközben az alaptőkét csökkentette, a részvényeket pedig kisorsolás útján kezdte visszavásárolni), innentől azonban a működése valóban formálissá vált, szinte szórul szóra ismétlődő jegyzőkönyvekkel. 1924-től az osztalék is elmaradt, a csekély nyereséggel és a jelentős költségekkel indokol-tan. A működés okafogottsága annál is érthetőbb, mivel a klub 1928-ban új céget jegyzett be: a *Ferencváros Football Club Részvénytársaság*ot, amely „mint az F.T.C. testvérintézménye fogja magasabb sporteszmények szolgálatában, altruisztikus alap gondolat mellett tevékenységét folytatni”.⁹⁵ Hecht Ernő közgyűlési elnök mégis csupán 1938-ban kezdeményezte az 1910. november 26-án bejegyzett pályaeépítő részvénytársaság felszámolását,⁹⁶ amit ugyancsak hosszas adminisztratív huzakodás után, 1943-ban sikerült befejezni.

⁹² *Sport-Világ* 1910. augusztus 1. 5.

⁹³ *Az Ujság* 1912. március 29. 18.

⁹⁴ *Sport-Világ* 1911. július 29. 4. Érdekesség, hogy az 500 koronás második díj a Fradi-pálya tervezésében is közreműködő Jánszky-Szivessy párosnak jutott. A tribünméretekről: *Népszava* 1912. március 7. 12.

⁹⁵ *Nemzeti Sport* 1928. január 31. 5.

⁹⁶ „Beteljesült az az altruista cél, melyre a részvénytársaság alakult, és melyért a hazai sport fel-lendülése iránt érdeklődő részvényesek áldoztak és fáradoztak, a sportpálya felépült, és az FTC sportjainak otthona lett. A részvénytársaságnak már működési tere nem lévén, felosztása indokolt-nak jelentkezik.” Melankolikus búcsúbeszéd az embertől, aki már 1905-ben az FTC ügyésze volt, fél évszázadot töltött el Ferencváros és a főváros szolgálatában, hogy végül a nyilas hata-

* * *

Mindkét stadion többre került tehát, mint a fővárosnak benyújtott kérvényekben szerepelt, és az összegyűjtött részvénytőke sem fedezte a költségeiket. További hasonlóság, hogy mindkét (félkész) stadiont FTC–MTK találkozóval avatták föl Bárczy polgármester jelenlétében. Az Üllői úton 1911. február 12-én közönségriasztó három fok hidegben, hószállingózásban nyert a házigazda 2:1-re, 7–12 ezer néző előtt (attól függően, melyik lap híradásának hiszünk). A Hungária úti stadion 1912. március 31-i megnyitóján szeles, de verőfényes időben az MTK nyerte (sorozatban harmadjára!) a rangadót 1:0 arányban, addig elképzelhetetlen, 17–20 ezres tömeg szurkolása közepette.

„Siker az egész vonalon, az MTK és táborkara meglegedetten távozik az új pályáról, csak az FTC és párthívei kissé lehangoltak. És következik a pénzosztogatás. A labdarúgó szövetség kap ezer koronát, a pálya közel háromezretet, a két csapat is súlyos ezreket (bajnoki matchen ennyi jövedelemhez még nem jutottak egyesületeink); reklámcélokra annyi meg annyi...”⁹⁷

A stadionok új dimenzióval terhelték a két csapat bajnoki címért folytatott, késhegyig menő küzdelmét. Bár a sport üzleti oldalát a labdarúgás fokozódó népszerűsége már évekkel korábban láthatóvá tette, a Fradi stadionavatójával a folyamat ütemet váltott: a pályákon zajló verseny mellé megérkezett a pályák *közötti* verseny, a sajtó képviselői pedig hangosan siratták a testedző mozgalom paradicsomi korszakának végét, kalapjukra tűzve az amatőrizmus gyászszalagját.

Az első ütközetekre természetesen az addig méreteit tekintve egyeduralkodó stadion-öreg, a Millenáris és az Üllői út között került sor. A *Sport-Világ* 1911. május 27-én, mindössze három hónappal a Fradi-pálya megnyitója után címlapon hozta „A Franzstadt beteg” című cikket:

„A Franzstadt fékezhetetlen lett hatalmi hóbortjában. Újabb harcmódbra, újabb ostromokba kezdett. Nem törődve a Millenáris becsületes múltjával, elfelejtve minden hálát a tápláló anya-sporttelep iránt, felhasználva és kihasználva a Millenáris porondján szerzett tudást, derűre-borúra hozott angolokat vaggonszámra, s szóba sem állt régi bajtársaival, kik nagyra növeszteni segítették. Nem törődött azzal, hogy irreális, amit tesz, hogy a valóságnak meg nem felelő reklámjaival megingatja a jóhiszemű sportközönség bizalmát, nem gondolt arra, hogy a közönség nem fogja örökké elhinni, hogy kiváló angol csapat lesz az ellenfél, hogy nem fogja büntetlenül túrni,

lomátvétel után öngyilkosságot kövessen el. 1938-ban azonban még az FTC és elnöke, Usetty Béla köszöntötte 75. születésnapján. „Hecht dr. kedves, helyenkint humoros és csípős, végül megható beszédben válaszolt. Beszélt a hatvan meg ötven év előtti időkről, amikor a középiskolákban még nem volt testnevelő óra, s csak a Nemzeti Tornacsarnokban lehetett tornázni, s amikor még senki sem sejtette azt, hogy a mai időkben milyen elterjedt s milyen népszerű lesz a sport... Hecht dr. könnyező szemmel emelte poharát a magyar sportra, az FTC-re s a Ferencvárosra a zöld-fehér család tapsvihara közben.” *Nemzeti Sport* 1938. január 17. 4.

⁹⁷ *Az Ujság* 1912. április 2. 8.

hogy angolok ellen tartalékkal telített csapatot állítsanak ki, csak azért, hogy mindjárt első nap le ne győzzék a hírhedtnek reklámozott gyenge angol csapatot. Csak azzal törődött, hogy a Millenárisra ne menjen senki, hogy csak csődüljön a közönség az Üllői útra. Egészen megittasodtak, egészen belebetegedtek a sok belépődíj láttára.”

A fentiekből kiviláglik, hogy a helyszínek közötti versennyel kidomborult a labdarúgás szórakoztatóipari jellege. A pályatulajdonosok igyekeztek mind vonzóbb sporteseményekkel (például a Monarchia csapatainál – gyakran, de már nem mindig – színvonalasabb játékot kínáló, de költséges angol gárdákkal) lelátóikra csábítani a nézőket, és ehhez a reklám eszközeit is igénybe vették. Tegyük hozzá: a fent idézett sorokat megjelentető *Sport-Világ* „lapvezére”, Iszer Károly 1897-ben saját vagyont kockáztatta a Millenáris fennmaradásáért, és a Millenárist kezelő Versenypálya Szövetségben elnökölt, tehát korántsem vádolható pártatlansággal. Nem véletlen tehát, hogy egy héttel az idézett cikk előtt a *Sport-Világ* ugyancsak címlapon (is) reklámozta két angol profi csapat, az Oldham Athletic és a Blackburn Rovers május 28-ra, a Millenárisra tervezett összecsapását. A jegyárak elővételben (és a helyszínen): négyszemélyes páholy 40 (50) korona, páholyülés 10 (12) K, számozott ülőhely 5 (6) K, korzójegy 4 (5) K, sportjegy 2,5 (3) K, állójegy 1 (1) K.⁹⁸

Habár az MTK-nak, mint említettük, jelentős érdekeltségei voltak a Versenypálya Szövetségben (igaz, valamivel kisebbek, mint a futball hőskorában domináns Budapesti Torna Clubnak), csapata nem csak a nyitómeccsen lépett az Üllői út talajára. 1911-ben az MTK 28 ezer korona bevételt szerzett az FTC-pályán játszott mérkőzések után,⁹⁹ ami az egyébként is évek óta nagy lánggal égő versengés mellett újabb okot adhatott a saját pálya minél gyorsabb fölhúzására, hiszen megmutatta, milyen anyagi lehetőségeket rejt a nagyobb nézőtér. Az FTC pálya-részvénytársaságának alakuló gyűlése és az új stadion nyitómeccse között sem telt el hét hónapnál sokkal több, az MTK esetében ugyanez az időszak mindössze szűk három hó. (Ma már elképzelhetetlen a pályák létesítésének ez a tempója, még úgy is, hogy az avatóra egyik pálya sem készült el egészen, a sporttelep egyéb építményeiről nem is szólva. No persze, azóta a stadionépítészeti sztenderdjei is sokat változtak.)

⁹⁸ *Sport-Világ* 1911. május 20. 8. (Ugyanitt a lap azt is közölte, hogy „örvenhárom match volt múlt vasárnap, köztük tíz bajnoki”, azaz a programhiányra nemigen lehetett panasza a kor futballrajongóinak.) Összehasonlításképpen a két hónappal korábbi találkozó, a svájci bajnok Young Boys és a magyar „kombinált” csapat mérkőzésének elővételei tarifái: páholyülés 3,5 korona, számozott ülés és korzójegy 2,5 K, tribünhely, lépcső, terasz 1,5 K. (*Az Ujság* 1911. március 31. 14.) Egy átlagos vasárnapi stadiondelután két egymást követő meccsre érvényes árszabása ehhez képest: páholyülés 2 K, számozott ülőhely 1,5 K, nagytribün 1 K, kistribün 60 fillér. (MTK-stadion; déltől egy másodosztályú találkozó, utána kettőtől elsőosztályú MTK–TTC meccs, *Pesti Hírlap* 1912. december 15. 21.)

⁹⁹ *Pesti Napló* 1913. január 12. 36. A lapok rendszerint nem jelölték meg a futballüzletről közölt számok forrását, és kétséges, hogy a klubok önként megosztották volna bevételi adataikat a nyilvánossággal, különösen az amatőr sport ethosza uralta korszakban. Ezért érdemes némi fenntartással kezelni a más forrásból nem ismert összegeket.

A Hungária úti pálya belépése a stadionpiacra azonnal elfeledtette az Üllői út és a Millenáris konkurenciaharcát. (Többé-kevésbé magát a Millenárist is, a futball számára legalábbis.)¹⁰⁰ A meccsről meccsre vívott pályaháború okozta problémákról még az MTK részvénytársaságának sosem túl beszédes igazgatósági beszámolója is szót ejtett, nevén sem nevezve az ádáz ellenfelet:

„Társaságunknak a lefolyt üzleti évben is a legnagyobb nehézségekkel kellett megküzdeni, mert sporttelepünk ellen a már létező másik versenypálya egy valósággal szervezett akciót indított, mely azt tűzte ki céljául, hogy a mi sporttelepünk működését megbénítsa, sőt lehetetlenné tegye. Ez magyarázza, hogy a lefolyt üzletév is veszteséggel zárult.”¹⁰¹

Hogy milyen tételekből adódtak össze a pályabevételek és -kiadások, arról valamelyest képet alkothatunk az 1914. szeptember 13-i (tehát már háborús) vasárnap számaiból, amikor az Üllői úton három meccset játszottak (BTC–33 FC, MAC–BAK, FTC–TTC), a Hungárián csak egyet (MTK–Törekvés), ám mind jótékony célból (*1. táblázat*). Nem mellékes, hogy az adatok az FTC-től származtak, amely az adatszolgáltatás mellett (többek közt) azt is hírül kívánta adni, hogy (ellentétben más forrásokkal) nem csak a Hungárián lezajlott mérkőzés fenti jövedelmének 50%-át fordították jótékony célra, az Üllői út fent közölt bevételeinek felét szintén eladományozták, még hozzá az Augusztá-gyorssegély-alapnak.¹⁰²

A hazai klubvilágot kettészakító szembenállás minden fordulatának és következményének felsorolását mellőzve mindenekelőtt arra hívjuk föl a figyelmet, hogy az üzleti háború nem maradt meg a pályák között: begyűrűzött a pályákra is. Az FTC–MTK meccseket az utóbbi stadionjának megnyitása után természet-

¹⁰⁰ Hogy a Millenárisnak (és az MLSZ-ben mellette közösen lobbizó BTC és MAC klubjainak) konkrétan mekkora érvágás volt anyagilag az Üllői út megnyitása, különösen úgy, hogy az MTK is az utóbbi mellé állt (legnagyobb riválisával, az FTC-vel saját pályája megnyitásáig ún. reformpártot alkotva), arról a *Pesti Hírlap* cikkéből vonhatunk le következtetéseket (amennyiben hihetünk a lapokban közölt számoknak): 1911. március 5-én a Millenáris „porondján Bécs legjobb csapata mérkőzött egyik legnépszerűbb hazai csapatunkkal [Wiener Sport Club–BTC], míg [az] FTC pályán csupán kevésbé jelentős bajnoki matchek voltak. És mégis, – míg a távollevő FTC pályára 6–7000 ember zarándokolt ki, addig a Millenáris pályán sok jóakarattal alig lehetett 1500 lelket megszámolni. [...] A Margitszigeten és a Millenárison összesen nem volt 1000 korona bevétel, míg a FTC pályán, hol a reformpártiak játszottak, 4–5000 korona volt a bevétel.” (*Pesti Hírlap* 1911. március 7. 16–17.) Innen nézve igencsak megalapozott volt a Millenáris-pártiak FTC-pálya miatti elkeseredése.

¹⁰¹ BFL VII.2.e 3313 (1915) Igazgatósági beszámoló az 1913-as üzleti évről az 1914. december 22-i közgyűlésen.

¹⁰² *Magyarország* 1914. szeptember 17. 11. Az FTC szerint MTK-párti értesülések egyike megjelent pl. itt: *Az Újság* 1914. szeptember 14. 7. Ami a kiadásokat illeti, fontos megemlíteni még a Magyar Labdarúgók Szövetségének a meccsek tiszta jövedelme után járó adót, amelynek tarifája 1913-tól így alakult: bajnoki, nemzetközi, barátságos mérkőzések: 5% (korábban ez 10% volt), a Magyar Kupa döntője: 25%, előmérkőzései: 10%, Korinthian-kupa: 20%. *Sporthírlap* 1913. október 13. 5.

1. táblázat

Stadionbevételek és -kiadások (játékony célú futballrendezvény, 1914)

	Hungária út (MTK)	Üllői út (FTC)
<i>Bevételek</i>		
Eladott jegyek száma	636 db	2069 db
Jegybevétel összesen	475,20 korona	1188 korona
<i>Kiadások</i>		
Pályabér	98,04 K	244,73 K
Személyzet	68 K	29 K
Rendőri díj	39,60 K	–
Labdák, hűsítő	50,60 K	45,80 K
Falragasz	–	63 K
Bírák díja	–	19 K
Jegydífferencia	0,50 K	–
Összes kiadás	256,74 K	401,53 K
<i>Tiszta bevétel</i>	218,46 K	786,47 K

Forrás: *Magyarország* 1914. szeptember 17. 11.

szerűen övezték a botrányok, amelyek más összecsapásokra is kiterjedtek. 1913. november 30-án a Hungária úton rendezték az MTK és a Magyar Athletikai Club (MAC) találkozóját, amelynek történéseit a lapok pártállás szerint hangolt beszámolóiból nehéz pontosan rekonstruálni, mindenesetre legtöbbjük megemlékezik a brutális játékmorról, a számos kiállításról, a publikum MAC iránti ellenérzésének erőteljes kifejezéséről, no meg az erélytelen bíróról. A MAC-hoz húzó *Pesti Hírlap* imígyen vázolta föl a hátteret:

„Hogy a történeteket kellő világításba helyezzük, néhány rövid megjegyzést kell előrebocsátanunk. A magyar labdarúgó-világ, mint ismeretes – hiszen már annyiszor megírták – két hatalmas táborra oszlik. A MTK és FTC táborára. E két hatalmas riválishoz köti első-, másod- és harmadosztályú egyleteinket különböző anyagi és erkölcsi érdekek összessége. A MAC mindig FTC párti volt. [...] [Az] MTK-val szemben többször mint a[z] FTC exponense szerepelt, sőt egy alkalommal, csakhogy a[z] MTK konkurenciát ne csinálhasson az Üllői úti pályának (úgy értelmezik ezt a[z] MTK-ben), Újpestre vitte ki bajnoki mérkőzést játszani. Főleg ez utóbbi eset az, amit a kék-fehérek elfelejteni nem tudnak.”¹⁰³

Azaz a hazai futballkultúra történetének egymásból következő változásai (a labdarúgás népszerűsége, a belőle származó jövedelem növekedése, a stadionpiac bővülése) magát a játékot is kezdték megváltoztatni.

Hogy miként zárult a pályaharc megannyi felvonásos drámája? A stadiontulajdonos egyesületek piaci versenye a nagy bevétellel kecsegtető meccsekért olyan

¹⁰³ *Pesti Hírlap* 1913. december 2. 18.

frontokat nyitott a korabeli futballelitben, ahonnan csak egy újabb üzleti manőver jelentett kiutat: a kartell. Az FTC és az MTK einstandolta a válogatott – azaz a leglátogatottabb – meccsek rendezését, az érdekellentétet pedig úgy oldották föl, hogy mindig osztoztak a bevételen, a meccs aktuális helyszínétől függetlenül. (Szövetségükhöz némi küzdelem árán a stadionpiacra belépő új szereplő, az UTE is csatlakozott 1924-ben.)¹⁰⁴ Monopolhelyzetüket a súlyosan befolyásolható MLSZ sem volt képes regulázni. A kisebb csapatok arra kényszerültek, hogy lemondjanak pályaválasztói jogukról, és a gazdasági erőfölényével visszaelő két stadion valamelyikében mérkőzzenek, vagyis a két nagy szinte minden meccsét hazai közönség előtt játszhatta.

A futball üzletiesedésének, „szórakoztatóiparosodásának” nem csak Magyarországon zajló folyamatát a kortársak is tapasztalták. Ők még nem tudták, hogy e változás visszafordíthatatlan, és az amatőrizmus derűlátóbb hívei a túlzásnak kijáró gúnnyal festették le azt a jövőt, amely számunkra szinte minden elemében a jelen. Mint például a *Pesti Napló* „Football pályák” címmel 1913 elején megjelent helyzetelemzésének névtelen szerzője:

„Talán egy év óta van az, hogy mikor a footballt emlegetik, akkor mindjárt díszítő jelzőnek hozzácsapják ezt a szavat, hogy »üzlet«. Ez aztán mind jobban beférkőzik a sportszerető közönség szívébe, s ma már alig akad ember, aki a footballt a maga ideális mivoltában el tudná képzelni. Azt hiszik, hogy a footballal együtt jár a nagy bankók suhogása, az aranyak csengése. Azt hiszik, hogy az egyesületek óriási pénzt szereznek, a football intézők pedig hatalmas fizetést húznak, prémes városi bundát hordanak, automobilban járnak, pástétomot vacsoráznak és pezsgőt isznak hozzá. Sajnos, ez a köztudatban erőszakosan s jóformán alaptalanul bevitt »üzlet« szó lassankint kezdi megmarni a sportot, s addig-addig marja, amíg tényleg üzletet csinál belőle. Az amatőr-sport elpusztul, s lábra kap a professzionizmus, vagyis az az állapot, amikor tényleg fizetést húz mindenki.”¹⁰⁵

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1411.b.1899-00098 Brüll Ármin hagyatéki ügye, 1899.

VII.2.e 1696 (1915) Ferencvárosi Versenypálya Rt., 1910–1943.

VII.2.e 3313 (1915) Magyar Testgyakorlók Köre Sportpálya Rt., 1912–1933.

VII.2.e 3832 (1916) Brüll Henrik és Fiai, 1864–1916.

VII.180.b. 1946 Kjo 158 Weisz Richárd hagyatéki ügye, 1946.

¹⁰⁴ *Magyarország* 1924. március 6. 6.

¹⁰⁵ *Pesti Napló* 1913. január 12. 36.

- VII.187.a. 1912–1649 A Magyar Testgyakorlók Köre Sportpálya Részvénytársaság képviselőinek kötelezvénye, 1912.
 VII.190.b. 1947 Kjo 252 Brüll Alfréd hagyatéki ügye, 1947.
 1875. XXXVII. 147. §. *Ezer év törvényei* <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> – utolsó letöltés: 2020. október 4.
 Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei 1909, 1911.
Budapest főváros közgyűlési jegyzőkönyvei 1873–1949 https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_bfl_bpszki/ – utolsó letöltés: 2020. október 5.
Budapesti Czim- és Lakásjegyzék 1910
www.olimpia.hu
 Vázsonyi Vilmosné 2015: *Egyszer volt... Emlékirat 1947-ből.* (Budapest Történetének Forrásai 11.) (Szerk., s. a. r. Sipos András – Zeke Gyula.) BFL, Budapest.

A Hét, 1902.

Az Est, 1922.

Az Ujság, 1910–1912, 1914.

Budapesti Hírlap, 1910, 1913, 1920.

Építő Ipar, 1910.

Esti Kurir, 1934.

Fővárosi Közlöny, 1899, 1908, 1909, 1911, 1912, 1916.

Herkules, 1884, 1903.

Képes Sport, 1988.

Kincses Kalendárium, 1910.

Központi Értesítő, 1908, 1911.

Magyar Hírlap, 1932.

Magyar Nemzet, 2017.

Magyarország, 1914, 1924.

Nemzeti Sport, 1908, 1909, 1910, 1912, 1938.

Népszava, 1910, 1912.

Pesti Hírlap, 1896, 1903, 1905, 1910, 1911, 1912, 1913.

Pesti Napló, 1901, 1908, 1912, 1913.

Sporthírlap, 1913, 1925.

Sport-Világ, 1895, 1897, 1899, 1901, 1903, 1907, 1909, 1910, 1911, 1912.

Uj Idők, 1903.

Vasárnapi Ujság, 1912.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Eszik Veronika 2013: A vasút Ferencvárosban. Egy nagyvárosi ipari zóna térszerkezeti vizsgálata. *Korall* (14.) 52. 21–42.
 Gombócz Márta 2003: A magyar futball kezdetei. *História* (25.) 8–9. 12–15.
 Hadas Miklós – Karády Viktor 1995: Futball és társadalmi identitás. Adalékok a magyar futball társadalmi jelentéstartalmának történelmi vizsgálatához. *Replika* (5.) 17–18. 88–120.

- Horváth Attila 2005: *A részvénytársaságok és a részvénytársasági jog kialakulása Magyarországon*. Rejtjel, Budapest.
- Ignácz Károly é.n.: A vigalmi adó szomorú útja. *Elsovh.hu*, a Politikatörténeti Intézet első világháborús projektjének weboldala <http://elsovh.hu/a-vigalmi-ado-szomoru-utja/> – utolsó letöltés: 2020. október 9.
- Kennedy, David – Collins, Michael 2006: Community Politics in Liverpool and the Governance of Professional Football in the Late Nineteenth Century. *The Historical Journal* (49.) 3. 761–788.
- Kövér György 1989: A részvényesek jegyzéke mint társadalomtörténeti forrás. In: Erdmann Gyula (szerk.): *Kutatás – módszertan*. (Rendi társadalom – polgári társadalom 2.) Hajnal István Kör, Gyula, 118–124.
- Kövér György 2012: Budapesti milliomosok a 19. század végén. In: uő: *A Pesti City öröksége. Banktörténeti tanulmányok*. (Várostörténeti tanulmányok 12.) BFL, Budapest, 245–264.
- Mélyi József 2011: Elmosódó emlékezet. *Magyar Narancs* 2011. március 17. https://magyarnarancs.hu/egotripp/elmosodo_emlekezet-75746 – utolsó letöltés: 2020. július 7.
- Sipos András 1996: Vázsonyi Vilmos és a budapesti várospolitika. 1894–1906. In: *Tanulmányok Budapest múltjából* 25. BTM–BFL, Budapest, 219–247.
- Szegedi Péter 2003: Az első cipőzsinórnál kezdődött... A magyar hivatásos futball születése. *Korall* (4.) 13. 163–183.
- Szegedi Péter 2007: Nyolcvanéves a magyar profi labdarúgás. Foglalkozása: futballista. *Magyar Narancs* 2007. január 11. https://magyarnarancs.hu/belpol/nyolcvaneves_a_magyar_prof_i_labdarugas_foglalkozasa_futballista-66581 – utolsó letöltés: 2020. október 9.
- Szegedi Péter 2014: *Riválisok. Debrecen futballtársadalma a 20. század első felében*. Korall Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest.
- Szegedi Péter 2016: *Az első aranykor. A magyar foci 1945-ig*. (Kanári könyvek.) Akadémiai, Budapest.
- Vörös Károly 1991: Három vázlat Budapest társadalomtörténetéből a dualizmus korában. In: *Tanulmányok Budapest múltjából* 24. BTM, Budapest, 29–63.
- Zeidler Miklós 2002: Egy régi pálya a polgári korban – a Millenáris Sporttelep. Versenypálya a Csömöri úton. *Korall* (3.) 7–8. 117–139.
- Zeidler Miklós 2012: A nemzeti stadiontól a Népstadionig. In: uő: *A labdaháztól a Népstadionig. Sportélet Pesten és Budán a 18–20. században*. Kalligram, Pozsony, 209–314.